

מקלט בגרמניה *

נדידתם של שרידי יהודי מזרח-אירופה לגרמניה, אוסטריה ואיטליה ורקעה המדיני במחצית השנייה של 1945.

ההיסטוריה היהודית בת-זמננו שופעת כנראה פאראדוקסים היסטוריים. אחד מהם, שאינו מבוטל בערכו הוא — שמתנות-העקורים בגרמניה, באוסטריה ובייחוד באזורים האמריקניים, שהיו ממקמים בארצות-המוצא של פתריה העיקריים של יהדות אירופה, הפכו ב-1945 מקום מקלט למאות אלפי יהודים — מתנות-מעבר אליהם עתידה היתה הבריחה להוכיל את ניצולי יהדות מזרח-אירופה. למראית עין לא היתה שום סיבה לממשלת ארצות-הברית או לצבאה, לרצות בכניסתם של אנשים נוספים לאזורי-הכיבוש שלהם, בעוד הם מקדישים את מירב המאמצים כדי להיפטר מאלה שכבר היו מצויים שם. ואמנם, הצבא היה נתון במצב קשה, נוכח עומס האחריות לכ-825,000 עקורים, שנוותרו עדיין בידיהם עם חום חודש אוגוסט 1945, ולאחר שרוב העקורים הוחזרו למולדתם, לשביעות רצונם הרבה. הנשארים היו פולנים, באלטים, אוקראינים ויהודים. בו בזמן עמדו האמריקנים בפני ראשית זרימת פליטים גרמניים שגורשו מפולין, צ'כיה וארצות אחרות. וכן יש לקחת בחשבון שערי גרמניה סבלו נזק רב או נהרסו לגמרי וכלכלת גרמניה כולה היתה על תל תרבות. בסתיו 1945 נוספה לשלטונות האמריקניים דאגה בשל זרימה נוספת, הפעם של יהודים שכאו עם זרם הבריחה, מפולין בעיקר. את הפליטים הגרמניים חייבים היו לקלוט כי הם הועברו ממקומות מרשם בהתאם להחלטות ועידת פוטסדאם, שארצות-הברית היתה שותפה להן. עלינו לשאול, אם כן, מדוע הסכימו לתוספת העול, בדמותם של היהודים?

הידיעות שהגיעו אל האירגונים היהודיים ולמנהיגי יהדות ארצות-הברית בראשית יוני היו באמת מדויקות ביותר. היחס אל היהודים היה רע כנראה. הם לא היו מוכרים כקבוצה מיוחדת בעלת בעיות מיוחדות, וכל עתידם היה מוטל בספק. גויסה עזרת מזכיר האוצר, הנרי ו. מורגנטאו הצעיר (Henry W. Morgenthau, Jr.) והוא ששיכנע את הנשיא טרומן, באמצעות יוסף ס. גר

* פרק מתוך הספר Flight and Rescue, שהוא אחד מסדרת הספרים בתרבות יהודית של זמננו, בעריכת משה דייזיס, היוצאים לאור עליידי הסכון ליהדות זמננו של האוניברסיטה העברית, בהוצאת ראנדום האוס (1970). הספר בנוסחו העברי ייצא לאור בהוצאת „מורשת" — סטיון-פועלים.

(Grew), סגן מזכיר המדינה, שיש לערוך חקירה במצב המחנות בכלל ובמצב תושביהם היהודיים בפרט.¹

עלינו גם לראות את המצב על רקעו האמריקני. טרומן היה לנשיא באפריל והפיסתו את העניינים לא היתה בטוחה עדיין. הדבר היה צפוי, ביחוד לגבי בעיות מישניות, כגון מחנות-העקורים בגרמניה. התומאניטריות הטבעית שלו, נטיותיו הפרוי-יהודיות ואינסטינקט פוליטי חריף ביותר, הם אשר אילצוהו להתייחס בתשומת-לב לחביעות האמיתיות או הדמיוניות של מיעוט בעל השפעה, ונרמו לקבלתו את הטענות שהציגו בפניו נציגי האינטרסים היהודיים. ב-22 ביוני 1945 כתב טרומן לאלרל ג' הריסון (Harrison), נשיא בית-הספר למשפטים באוניברסיטת פנסילבניה ונציג ארצות-הברית בוועדה הבין-משלתית לפליטים, שעמד להישלח לחקור את התנאים באירופה מטעם הסטייט-דפארטמנט; במכתב הביע את יחסו החיובי לשליחות וחייב את הריסון להקדיש תשומת-לב מיוחדת למצב העקורים היהודיים במחנות. ב-2 ביולי, ביוזמת הריסון, ביקש הסטייט-דפארטמנט מד"ר יוסף ג' שווארץ (Schwartz), המנהל האירופי של הג'וינט, לסייע לו בשליחותו. גם פאטריק מ. מלין (Malin), סגן מנהל הוועדה הבין-משלתית (IGCR), והרברט קצקי (Katzki), שעבד אחר-כך עם הג'וינט והיה פעיל בוועדת פליטי המלחמה (WRB), נתבקשו לסייע. שווארץ נסע לבקר בצפון גרמניה באזורים האחרים, בעוד שהריסון התרכז באזורים האמריקניים בבואריה ובאוסטריה. הגייס האמריקני השלישי, שהנה בבואריה, ערך להריסון לוח-זמנים, שאילו היה נוהג לפיו היה הריסון רואה אך מעט-מזער מהתנאים הממשיים במחנות. אולם, הקולונל ריצ'מונד מ-6-G, המחלקה שעסקה בענייני עקורים, סיפר על התוכנית המוצעת לרב ד"ר אברהם יהודה קלאוזנר, רב רפורמי צעיר בשירות הצבא האמריקני, שכיוזמתו כונן ועד מרכזי של עקורים יהודים במינכן ב-1 ביולי. קלאוזנר ביקר אצל הריסון במלונו במינכן, ושיחתם, שארכה לילה תמים הסתכמה בשינוי לוח-הזמנים. עתה הצטרף קלאוזנר לסיור ועקבות השפעתו ניכרים בבירור בדו"ח שהגיש הריסון בתום מסעו. הריסון חזר לארצות-הברית לפני שווארץ ומסר לנשיא סקירת-פתיחה לפני 3 באוגוסט. שווארץ הגיש את הדו"ח שלו להריסון ב-19 באוגוסט וב-24 בו הוגש הדו"ח הסופי. ואלה הן התאשמות שהטיה הריסון בפני הצבא: "מצב העניינים הקיים מראה כי יחסנו אל היהודים דומה ליחס הנאצים אליהם, פרט לכך שאיננו משמידים אותם. הם מצויים במספרים גדולים במחנות-הריכוז תחת משמר, ובמקום חיילי ה-ס.ס. שומר עליהם משמרנו הצבאי. אפשר לתזת האם בני העם הגרמני, העדים למצב זה, אינם סבורים שהגנו ממשיתים את מדיניות הנאצים או לפחות מתייחסים אליה בסלחנות".

התיאור היה מזגזג ביותר ובלתי-צודק כלפי הצבא האמריקני, אולם עם זאת, תבליט הריסון כמה מהקובלנות הממשיות, למשל — את העובדה שהתייחסו אל היהודים כאל גתני המדינות שעמיהם, או לפחות אחוז מסויים מבניהם, שיתפו פעולה בשחיתתם. "קיימת" — אמר הריסון — "גישה בלתי-ריאלית לחלוטין לבציה. הסירוב להכיר ביהודים כיהודים, גורם, במצב דברים זה, להתעלמות מהרדיפות הברבריות ביותר שעברו עליהם ושבגללם נעשו לקבוצה גבולת בעלת

צרכים גדולים יותר... הרבה עקורים יהודיים ואנשים אחרים, שייתכן ואינם מתאימים לרפאטריאציה, חיים תחת משטר, מאחורי גדרות-תיל, במחנות מסוגים שונים (שניבנו על-ידי הגרמנים בשביל עובדי-כפייה ויהודים); בכלל זה מספר מחנות-ריכוז מהנודעים ביותר לשימשה, בתנאי צפיפות ותברואה ירודים, במצב איום בדרך-כלל, תוך בטלה מוחלטת וללא כל הדמנות (פרט לחשאית) של התקשרות עם העולם החיצון. הם מחכים, מקווים, לאיזו מלת צידוד ופעולה לטובתם". הריסון אמר שהמזון היה עלוב, הבגדים לקויים בחסר, ושלא נעשה כל בסיון להתמודד עם בעיית הנורל הסופי של הפליטים היהודיים. הריסון, שראה נגד עיניו את ממשלת הלייבור שהגיעה לשלטון, סבר שהפתרון פשוט, וכי לא הבריה מפלגת הלייבור, ב-1944 ושנב ב-1945, שמטרתה היא הגירה יהודית בלתי-מגבלת לארץ-ישראל, על מנת לכוננה כמדינה יהודית? האם לא הכריזו שיש לעודד את הערבים ליציאה, בד בבד עם כניסת היהודים — דבר שמעולם לא נתבע על-ידי מנהיג ציוני כלשהו? : מה אם כן פשוט יותר משליחת רוב העקורים לארץ-ישראל, בהתאם לרצונם המוצהר? כיום, כשמדובר במספרים לא גדולים, ואם אמנם קיימת השתתפות כנה במה שעבר על ניצולים אלה, ניתן היה לשנות או להרחיב במידה מתקבלת על הדעת את „הספר הלבן" הבריטי מ-1939 בלי לעורר תגובות המורות מדי. על ארצות-הברית, להביע את התעניינותה ותמיכתה" בהצעה ליישב מספר גדול של יהודים בארץ-ישראל, ובהקשר זה תוזכר המספר 100,000, על יסוד תזכיר הסוכנות היהודית שהוגש לממשלה הבריטית. כן המליץ הריסון שארצות-הברית תסכים, „בהסתמך על חוקי ההגירה הקיימים, לקבל מספר סביר של אנשים כאלה, בעיקר אלה שיש להם קשרי משפחה". באנחת רוחה, כמעט נשמעת לאוזן, הוסיף הריסון: „כנאמר לעיל, מספר הרוצים להגר לארצות-הברית אינו גדול".

התביעה ל-100,000 רשיונות לעלייה לארץ-ישראל עתידה היתה להיחפר לסיסמה פוליטית חשובה ביותר. מקורה היה כנראה בראיון שהעניק צ'רציל לוויצמן ב-4 בנובמבר 1944, שעה שנידונה התוכנית להרשות למיליון חצי מהגרים יהודיים להיכנס לארץ-ישראל תוך 15 שנה. הדבר זכה להבהרה נוספת בתזכיר הסוכנות היהודית מ-18 ביולי 1945. עתה, באמצעות מתורגמנים, אולי דרך שווארץ, או ישירות דרך הסוכנות היהודית, הוכנס המספר 100,000 למדיניות הבינלאומית, בעזרת הדריה של הריסון. טרומן מצידו אימץ את התביעה והבטיח את תמיכתו במספר הנ"ל. בגרמניה ובאוסטריה היו אז, במחנות-העקורים ומחוצה להם, כ-50,000 יהודים וברור שהענקת 100 אלף רשיונות-עלייה מידי הבריטים היתה פותרת את הבעיה, הן מבחינת העקורים והן מבחינת הצבא והממשלה האמריקניים. ייתכן אפילו שהיו נשכרים גם מספר מסויים של יהודים מפולין וממקומות אחרים. האדמיניסטרציה של ארצות-הברית היתה זוכה לתוספת הערכה בעיני הגורם היהודי-אמריקני, החשוב מבחינה פוליטית, והיתה מתפסרת מעול מדיני רציני בגרמניה, תוך גרימת סיפוק לציונים, מבלי לקבוע עמדה מראש כלפי המטרה הפוליטית של הציונות — הקמת מדינה יהודית. עליית ה-100,000 היתה משאירה על כנו את הרוב הערבי בארץ-ישראל (כ-900,000 לעומת

600,000 + 100,000 יהודים) וכך היתה נפתרת בעייה אנטישית בוערת ביותר, מבלי להתחייב מראש ביחוס לבעיית ארץ-ישראל או להביד את מעמד הבריטים. נראה שבריטניה טעתה טעות פוליטית רצינית כשסירבה לקבל את הצעת ה-100,000. ייתכן שהיתה גמגומה מסיכסוך בלתי-נעים עם ארצות-הברית ומספר מדינות אירופיות; אולי יכולה היתה אף להקנות את עוקץ התביעות הציוניות מבלי שישתנה מיסודי המצב בארץ-ישראל איתו צריכה היתה להתמודד. באוגוסט 1945 יכלו 100,000 רשיונות-העלייה לפתור את בעיית ה-50,000 היהודים שנמצאו במחנות באזורים המערביים. אולם, לאחר הסירוב הבריטי הכניסה הבריחה לגרמניה הרבה רבבות יהודים, ועד אז צמחה ופלתה הבעייה עד כדי ביטול התפיסה המקורית. אולי צריך להוסיף בסוגריים שהסוכנות היהודית היתה מודעת לכל המשמעות האלה. עד מהרה החלה לראות את הצעת ה-100,000 שלה כפחות מבונה, ואפילו ב-1946, קבלת הצעה כזו היתה מקוה בודאי את עוקץ הלחץ שמתנות-העקורים הפעילו על ארצות-הברית ובריטניה. הסוכנות חששה פן יקבלו הבריטים את הצעתה, אך היא נאלצה לתמוך בתביעתה היא, לפחות כלפי חוץ. העקסנות הבריטיות היא שגאלה את הציונים מתוצאות הצעה זו.

ד"ר הריסון גרם לתעוררות גדולה. ב-3 באוגוסט שלח סטימסון (Stimson), מזכיר המלחמה, מברק לאייזנהאואר, בו הודיע לו על רוח הטענות נגד הצבא. במשך חלקי השני של אותו חודש התחילו להצטבר חקירות ולחצים במטכ"ל של אייזנהאואר בפראנקפורט והגיעו לשיאם עם גזיפת הנשיא שנשאת את התאריך 31 באוגוסט. טרומן כתב: „בעוד שמר הריסון מגלה הבנה כלפיי... המשימה העצומה של רפאטריאציה המונית (שהעסיקה את הצבא מאז השחרור) הוא מרווח על התנאים הנוכחיים התובעים תיקון ללא דיחוי, תנאים אלה — ידע אני — אינם תואמים את המדיניות שהוצהרה על-ידי הפיקוד העליון של בעלות-הברית (SHAEF), ועתה על-ידי המינהל הצבאי המאוחד לעקורים. אולם זוהי המציאות. במלים אחרות, מספר קצינים הנחונים למרות אינם מבצעים את המדיניות הזאת.“. אחרי-כך התאונן טרומן על העובדה שלא החרמו דירות גרמניות מתאימות בשביל היהודים ושרבים מהם מוחזקים עדיין באתרי מחנות-הריכוז לשעבר. הוא הציע לערוך סחרים חכופים לתיקון התנאים הכלתי-נסכלים. לכסוף התחייב לעשות מאמץ, ולגרום לפתיחת שערי ארץ-ישראל בפני אותם עקורים השואפים להגיע אליה.²

הצבא נפגע קשות מהתגובות לא אחר לבוא. ב-5 באוגוסט, ושוב ב-22 בו, הוצאו פקודות חדשות שהכירו בזכות היהודים לקבל שיכון במחנות נפרדים, ובהן הורה על תקנות קודמות, שבאו להבטיח טיפול נאות בעקורים. עתה נחשפה מדיניות חילוף היהודים מהמחנות לשעבר, והשמירה על-ידי שומרים אמריקניים מחויבים בוטלה בהדרגה. ברוב המחנות מילאו מקומם שומרים יהודיים. אם להיות נאמנים לאמת, תשובות אייזנהאואר לטרומן (מ-10 באוגוסט ו-6 באוקטובר) כללו מספר דברי ביקורת צודקים כלפי ד"ר הריסון. רובם של היהודים היו כבר לאחר ההעברה ממחנות-הריכוז למחנות-העקורים. המון, אעפ"י שלא היה משובח ביותר, היה ניתן לאכילה, לא כמתואר על-ידי הריסון, ותיסם היה רחוק מאוד מיתסם של

הי.ס.ס. כמו־כן הודרו הצבא לטעול כתגובה על לחצו של הנשיא. סבל מקום, לא היה הצבא מוסד סעד ואי־אפשר היה לצפות מקצינים צעירים ובעלי דרגות אחרות, להתמודד עם בעיות אנושיות, שהביכו עובדי סעד ורפואה מנוסים ומנתונים פוליטיים. בכל זאת זיעזע דו"ח הריסון את המפקדים הצבאיים, בכל הדרגים, שעסקו בענייני העקורים, והשיפור המהיר, אעפ"י שלא הוליד כל גן־עדן, אלא רק מצב נסבל יותר, הוכיח שניתן היה למנוע את יצירת התנאים ששידרו לפני הדו"ח. אכן, רבבות של יהודים היו חייבי תודה לדעם המוסרי של תומאניט פרסטטאנטי, שגרם לשיפור ניכר בתנאיהם הפיזיים וסיכוייהם המדיניים.

במשך זמן־מה זכה הצבא לעתונות גרועה בארצות־הברית, בכל הנוגע לבעיות העקורים. דבר זה גרם לתגובת־שרשרת בגרמניה, שם סולקו קצינים ונענשו על התעלמות מתקנות הנוגעות לבעיות העקורים. על־כן התפתחה נטייה לטפל בעניינים אלה בכסיות־משי, בעיקר אחרי ביקורו של אייזנהאואר בנחנה פלדאפינג (Feldafing) ב־17 בספטמבר. מקורות הפירסומה של הצבא דאגו לכך שהמוני כתבים יביאו מידע לציבור האמריקני על התרשמויות והערות הנגדאל. אין להטיל ספק בכנות מאמצי ההירארכיה הצבאית בדריגיה העליונים, לשפר את גורל העקורים בגבולות הנתונים הקיימים. הדבר גיוון, לפחות באופן חלקי, גם על־ידי רגשות האשמה המעורפלים, אותם חשו בשל אי־יכולתם למנוע את הוועדות שגרמו ליצירת בעיית העקורים. ההרגשה היתה, לכל הנכון, שעקורים אלה ראויים היו לטיפול טוב יותר משקיבלו; אחת התוצאות היתה הנגשה שגילו חיילים אמריקניים קרביים רבים כלפי זרימת היהודים שגברה בסתיו. החשש מחזרת על תקרית הריסון, שנתנה אות ויניק להתקפת העתונות, והתגובות המורכבות כלפי הבעיה היהודית בכלל, היו הסיבות העיקריות לתסרת המכשולים מדרכה של הברחה. המצב הבשיל להכרעה, למעשה כבר מראשית תנועת הברחה אל האזור האמריקני. ב־21 באוגוסט פתחו אנשי הברחה כמהלך להעברתם של כ־650 יהודים, בארבע רכבות, על פני הגבול מפילסן (Pilsen) בצ'כוסלובקיה לבודאורסה, ה־גיוז־יורק פוסט" דיווח ב־2 באוקטובר ש, "השלטונות העליונים של הקורפוס ה־22 ביקשו רשות לשלוח את היהודים הללו לגרמניה, למחנות מיוחדים ליהודים, שהיו אז בתהליך של הקמה. אולם מטעם של הנגראל פאטון (הגייס השלישי) צווח על החזרתם לפולין". הגירוש החל, כנראה, ב־24 באוגוסט ובוצע בכוח על־ידי הדיביזיה המטוריינת השמינית. "התחוללו מראות מעוררי רחמים", כשהתסברה הרשמית אומרת שלצבא לא הודיעו מראש על ההעברה ושל היהודים הללו אין מקום בתוך גרמניה. תוך התנגדות פאסיבית של היהודים ניתכו מכות וראשים נספצו עד זוב דם. לכסוף וחוזרו היהודים אל מעבר לגבול האזור הרוסי, לצ'כיה, ומשם כמובן שבו ברגל ובקבוצות קטנות לגרמניה." היתה זו הפעם האחרונה ששלטונות ארצות־הברית בגרמניה ניסו להשתמש בכוח כדי למנוע יהודים מלהיכנס לאזור. הוצקה בעתונות האמריקנית שמה קץ עד מהרה למאמצים אלה; החזרת כמה מאות או אלפי יהודים פליטים שנמלטו, מסיבה זו או אחרת, מהמזרח, לא היתה שווה את הפירסומה השלילית ואת ההתערבות האפשרית מצד הקונגרס או אפילו הנשיא; עתה הפכו את הטיעון כאילו על פניו; תוספת אלפי יהודים עלולה לגרום צרות

נוספות, אבל מוטב כך מאשר דחייה הריסון נוסף והעורריה בעתונות. את הפליטים ניתן היה לעצור — כפי שהדגישו דובריהם שלהם פעם אחר פעם — רק בכוח הזרוע. אולם, ב־1945 לא היה שום גנרל אמריקני נותן פקודה לגדודיו לפתוח באש על נרדפים יהודיים הבורחים מהמזרח. היתה זו גם שאלה של מוראל ונוכח התעמולה האנטי־נאצית המודגשת כל־כך, פשוט לא בא בחשבון לירות ביהודים.

עדיין אין בידינו כל עדות דוקומנטארית לגבי פקודה ממשית שדנה בהכנסת יהודים לאיזור ארצות־הברית, בסתיו 1945, אך ממקורות בעלי סמכות מהימנה מתברר שפקודה כזו הועברה בעל־פה, דבר שיכול להסביר את התנהגות הכוחות האמריקניים אחרי אוגוסט. הדבר גם תואם את מאורעות הסתיו באוסטריה, אליהם נפנה עתה.⁹

צבא ארצות־הברית באוסטריה נתון היה לפקודת הגנרל מרק קלארק, ובמעמד עצמאי למעשה כלפי אייזנהאואר וכוחות ארצות־הברית בזירה האירופית (USFET, יורשת של SHAEF). היהם אל היהודים היה טובה באופן משמעותי בשני אזורים הכיבוש של שתי הדיביזיות ה־26 וה־42 („דיביזיית הקסט“). איזור זאלצבורג של הדיביזיה ה־42 יכול היה כבר באקטובר להתפאר במספר שיפורים, פרויקט למשלוח תבולות־מזון שמקורו בפעולת הרב הצבאי, אלי בוגן (Bohnen), ובעניינו האחד של המפקד היידיתי נאוד, הגנרל הרי גי. קולינס (Collins) — עד כדי סיוע בביצוע תוכניות תרבות. פרויקט צנוע לתעסוקה לעקורים בסלים אף הוא החל ללבוש צור וגידים. האיזור כלל מחנה בוזאלצבורג (מחנה רידנבורג, Riedenburg) אליו צורפו אחרים, כעבור זמן־מה, ומספר ריכוזים קטנים יותר. לעומת זאת, המצב באיזור לינץ, תחת פיקוד הדיביזיה ה־26 היה גרוע מאוד. רב צבאי לא היה ראת מקומו מילא באוסן ארעי סמל בשם קאצמן, שעשה כל שהיה ביכולתו אך היה מחוסר סטאטוס. הוא הסתייע במגן בשם הילטאן, שבעצם לא היתה לו כל זכות להתערב בענייני היהודים. היו מספר מחנות: ליכטנ (Lichtenegg) 1 ו־2 באיזור ולס (Wels), שהיו במצב גרוע למדי, אולם שני מחנות אחרים, בהארט (Hart) והאג (Haag) ליד ליאונינג (Leoning) היו גרועים אף מזה.¹⁰ הומלץ על סגירתם לאחר ביקורת שנערכה לאחרונה, בשל צפיפות יתר ותנאים סאניטאריים גרועים.¹¹ שכנו שם כ־640 יהודים שהיו עדים להפיכת הדרגתית של איזור מגוריהם לאנש ענק של בוז סתווי. בקירבת מקום היה מחנה בשם אסטן (Asen) בו שכנו נרמנים, רומנים והונגרים, כולם נאצים לשעבר או משתפי־פעולה עם הנאצים, שעבדו בהתנדבות במיתקני הצבא הגרמני במחנה במשך שלוש השנים שקדמו למסלת הרייך, ובמשכורת מלאה. גייסס ס. רייס (Rice), הנציג הצעיר של הגיינט באיזור, דיווח: „התנאים במחנה אסטן הם הטובים שראיתי אי־פעם במחנות בהם ביקרתי — בצרפת, איטליה ואוסטריה“. בקירבת מקום, בלינץ עצמה, היה קיים פרויקט של בתי־דירה בשם בינדרמיכל (BinderMichl) שתוכנן למשפחות ושהוצע עתה ליהודים בתנאי שיחיו במעמד של אוסטרים — כלומר שיקבלו 1,200 קאלוריות (בניגוד להוראות איזנהאואר). מכל מקום, היו רק מעט משפחות בין היהודים, רובם היו תושבי מחנות־ריכוז לשעבר. ראש המטה, קולונל בשם אפס (Epes) שהיה תחת פיקודו של מפקד הדיביזיה ה־26, הגנרל

ריינהארט (Reinhardt) לא רחש כנראה אהדה רבה ליהודים. לדברי רייס הטיל אפס ספק ביחס לאחריות ארצות-הברית והאוי"ם בכלל, לגבי היהודים תושבי מחנות הריכוז לשעבר, מכיוון שלא היו אזרחי עמי הארץ, אלא ברובם חסרי-נתינות שלא רצו לשוב הביתה (ועל-ידי כך לשחרר את צבא ארצות-הברית בכלל, ואת קולונל אפס בפרט, מנוכחותם המעיקה). מעד שני היה לגמרי ברור לו שהגרמנים ונתיני האויב האחרים, וכן משתפיי-הפעולה באסטן מהווים פיקדון בידי ארצות-הברית וישל כן זכאים הם ליחס נאות. אם אין היהודים רוצים לחזור לבתיהם הקודמים, צריך יהיה להתייחס אליהם כאל אוסטרים או שיהיה עליהם להשלים עם מה שנותנים להם. ב-2 באוקטובר עמדו תושבי הארץ האג להישלח למחנה גרמני גטוש בשם „מחנה מס' 55", ללא כל התייעצות או אזהרה מוקדמת; אולם קצין המעד של אונדר"א במקום הצליח לשכנע את הקולונל אפס לדחות את הפעולה עד ל-6 באוקטובר. רייס נכנס למחנה ב-3 בחודש תפחת סיכוב התייעצויות, איתו ועם האחרים. ב-5 בחודש ביקר רייס וצוות האונדר"א, שהיה אחראי על מחנות הארץ והאג, במחנה 55 ומצאו אותו במצב מזווע: „מוקף עדיין בגדרות-חיל ומנוקד כולו בפילבוקסים... גגות דולפים וחלונות שבורים". רופא האונדר"א סבר שאי-אפשר להכניס למקום החדש יותר ממחצית אנשי הארץ והאג, וקבע זאת בדריה שלילי לאפס. רייס הסכים לדעתו והציבור היהודי פשוט סרב לעזוב את המחנה הישן, על אף תנאיו הגרועים. יש לזכור שהתנגדות מעין זו, גם כשמדובר היה בתקנות צבאיות בלתי-צודקות ביותר, לא היתה כלל מקובלת באירופה שלאחר המלחמה. לפיכך השיב הצבא ש„התושבים חייבים לעבור למס' 55 ושהחזילים יוציאו בתחמשת חיה כדי לבצע פקודה זו בכוח". לשווא גישה רייס למנוע את הסכנה על-ידי ראיון נוסף עם אפס. אפס עמד על דעתו שרייס חייב לשכנע את היהודים לעבור ללא התנגדות. רייס היה במצב עדין ביותר: הוא נחשב למעין נציג רשמי למחצה של היהודים, הסגס ל„תרגם" את מיטאלותיהם לאנשי הצבא. בו בזמן הוא עצמו היה נתון למשמעת צבא ארצות-הברית כעובד סוציאלי מטעם אונדר"א. יתר-על-כן, כאזרח אמריקני היה לגמרי מודע ביחס לחובת נאמנותו לכוחות המזוינים של ארצו. לפיכך הסכים רייס לשוחח עם האנשים אולם הצהיר שאינו משוכנע שיצליח. הוא עשה כנראה מאמץ כן ל„תרגם" את גישת הצבא באוזני היהודים. אולם היהודים נמלאו זעם ומרידות והוא לא הצליח להשיג אצלם דבר. בבוקר ה-6 באוקטובר הופיע רייס במחנה כדי להיות נוכח בזמן העברת התושבים; בכואו גילה שתושבי המחנה יצאו להפגין בפני מטה החטיבה בלינץ. ברור היה לגמרי שאמונם ברייס לא הגיע עד כדי לשתפו בתוכניותיהם; על כן הופתע מהפגנה בלתי צפויה זו. ההפגנה היתה מאורגנת ומסובדת, וועדה הוזמנה לשיחה עם המייג'ור של מיגור העקורים, שגילה טאקט וחבנה. הוא תבטיח לאפשר להם להיכנס לדירות בבינדרמיכל ולספק להם גם ריהוט מינימאלי בתנאי שיסכימו לקבל את מנות-הרעב בנות ה-1,200 קאלוריות. היהודים קיבלו זאת ובהתאם לכך בוטלה פקודת ההעברה למחנה מס' 55.

במשך כל הזמן גישה רייס, ללא הצלחה, להגיע אל הקצין הממונה על מיכלול ענייני העקורים באיוור ארצות-הברית באוסטריה. עתה, אחרי-הצהרים, שלח מיברק

אל מטה הגוינט בפאריס, שכלל את המצית אירועים אלה, ללא כחל וסרק דיווח במיברק, שבי-5 באוקטובר הגיע הגוינט שהצבא ידחה את ההעברה כדי למנוע תקריות, אך הצבא התעלם מכך והתפנה היא שגרמה לביטול הפקודה המקורית. המיברק נסתיים בנקודה מנבאת-ירעות: „נאמין אני שהמצב הנוכחי באוסטריה תובע תשומת-לב קפדנית“.

אין ספק שכל עתונאי אמריקני היה מקדיש בדצון „תשומת-לב קפדנית“ למצב באוסטריה העליונה, לו אד הגיע לידי מיברק זה, אולם בוודאי שלא לכך התכוון רייס. שערוריה פומבית — לא הר דו"ח הריסון ולאחר מכתב טרומן לאייזנהאואר — היה הדבר האחרון אליו השתוקק הצבא. לכן אין זה כלל מפתיע שלאחר צאת המיברק החלו העניינים להתגלגל במהירות רבה. בשעה 3 לפנות בוקר, ב-6 באוקטובר, טילפן הגנרל קלארק בכבודו ובעצמו לרייס וביקשו „לדחות את המיברק, מכיון שהוא חש שתוכנו עשוי ליצור רושם בלתי-מדויק אם יגיע לידי העתונות“. האמת היתה כסובן שהמיברק עשוי היה ליצור רושם מדויק, ושבגלל זה הוטס ראש מטרו של קלארק, הגנרל בראן (Brann) ללינץ, שם טרא לאסיפה בה קיבלו הגנרל המפקד על הדיכויים וראש מטרו נויסה פומבית בשם קלארק, על שלא ביצעו את תוכניתו למען העקורים בכלל ובמיוחד למען הפליטים היהודים.

זאת ועוד; למחרת, ב-7 באוקטובר, נערכה עוד אסיפה, הפעם בווינה, בה קבע קלארק עצמו, ש„התכוון לכך שפקודות הנשיא טרומן יבוצעו באיזור האמריקני של אוסטריה, לא רק מפני שאלה פקודות אלא מפני שהוא עצמו אוחד את העיקרון שמכיוון שהיהודים היו אלה שנרדפו ביותר על-ידי הנאצים, על כן יש להתחשב בראש ובראשונה בהם“. בהתאם להנחיות אייזנהאואר וטרומן, חייבים היהודים לקבל גם דירות גרמניות וגם מנות של עקרים (2,000 קאלוריות) וניתנה פקודה לבצע זאת בבינדרמיכל. מפקד הדיכויים 42, הגנרל קוליגס, הביא עמו את הרב הצבאי שלו, אלי בוחנן, ועתה יכול היה להצביע על הישגי יחידתו בתחום זה. בתום האסיפה קיים רייס ראיון עם קלארק, שהצהיר שלבעיית הפתרון למחנות העקורים ניתנת מעתה עדיפות ראשונית. הוא הוסיף את רייס לפנות בשעת הצורך אל שלטונות הצבא הגבוהים ביותר. לאחר-מכן בחרה ועדה בהרכב הגנרל היום, גיימס פ. רייס והרב בוחנן, מקומות מתאימים לדירות לתושבי המחנות היהודיים, בכלל זה מספר מקומות-נופש שופעי מותרות באיזור-המגורים של באד-גאסטיין.

בתקריט זו מתגלים אותם כוחות שפעלו בגרמניה, פעל החשש מפני פירסומת עוינת לצבא; והובעה גם השתתפות כנה בגורל היהודים. כמדיכן, התנהגות מנובדת אך תקיפה של היהודים, היוותה אף היא גורם. לבריחה לא היה כל קשר עם תקרית זו, אולם היא שגרמה לשינוי קיצוני ביותר באקלים דעת-הקהל ולזהירות יתר מצד רוב הקצינים האמריקניים מפני התנגשות אפשרית עם היהודים. ואין זו כלל הערכה מוגזמת לגבי השפעת התקרית על מדיניות הצבא כלפי יהודים באוסטריה, בשעה שהבריחה רק התחילה את פעולתה באיזור האמריקני. אותו זמן גם הוקלו התנאים הפיזיים של כל העקורים באזורים האמריקניים. ב-30 בספטמבר פורסם דו"ח הריסון בעתונות האמריקנית, עליו הגיב הצבא על-ידי

הוצאת פקודות (ב"י 18 ובי"צ 19 בספטמבר וכן ב"י 15 באוקטובר) שחלו על גרמניה ואוסטריה, וקבעו את המנה ל"עקורים" בערך של 2,300 קאלוריות; סיפק ל"גרדפים" 2,500 קאלוריות והטיל על הגרמנים את התפקיד לספק שיכון על-ידי דרישתו שקציני הצבא יחריטו דירות גרמניות לשימוש העקורים. שיפור זה, ולו גם יחסי, בתנאים הפיזיים, תרם לפתיחת תנועות בריחה בקנה-מידה גדול אל תוך גרמניה ואוסטריה. תנועות אלה גברו במידה ניכרת באוקטובר, בדיוק בעת חקירת לינץ.

הגברת ההסתגנות היהודית שוררת ריאקציה אצל השלטונות הצבאיים האמריקניים. הם החלו חוששים בפני תצפת אוזרי ארצות-הברית באלפי יהודים. לפי מקור אחד בפראג השפיעו היהודים על האמריקנים, באמצעות פקידים צ'כיים, במטרה לשכנע את שלטונות איזור ארצות-הברית לקבל יהודים.¹ בנובמבר פרץ משבר בווינה. ראש המטה של קלארק, הנגראל פוסטר טייט (Tate), התקשר עם בייטס פ. רייס ועם די"ר זקס (Sachs), נציג הגוינט בווינה, ואמר להם שייתכן ויהיה צורך לאסור את כל היהודים שעברו באופן בלתי-חוקי את הגבול, לא רק בשל חומרת העבירה אלא מפני שהצבא אינו מסוגל להרחיב את כושר הקליטה של המקומות הקיימים, שממילא שוררת בהם צפיפות יתרה. למרבה המזל יצא די"ר שווארץ (ראש משרד הגוינט באירופה) בדיוק אז להתייעצות לווינה והיה מסוגל להסביר לנגראל טייט ולנגראל קלארק את הגורמים לעויבתם של יהודים את פולין, על סמך ביקורי שם. הוא הציע שמשמרות הגבול לא יטילו חתיתם על היהודים שנמלטו מהטירור הנאצי. שווארץ דיבר כנראה בגילוי-לב רב אולם האמריקנים לא שוכנעו. ב"י 25 לחודש, באיזור הגבול בין הרוסים והאמריקנים ליד לינץ, על נהר אנס (Enns), ערכו 150 יהודים, שהגיעו בשלוש רכבות, מאבק פאסיבי על זכות הכניסה לאיזור האמריקני. האמריקנים סרבו להכניסם ואז החזירו הרוסים את היהודים לווינה. הדבר עורר את מפקד הבריחה באוסטריה, אשר (ארתור) בן-נתן, לתנובה חריפה והוא אירגן הפגנות ואנדרלמוסיה במחנה-העקורים בלינץ. הקולונל סטיבנס (Stevens) ממחלקת העקורים של ארצות-הברית בווינה, שעד אז היה ידידותי למדי, קרא אליו את בן-נתן ובכך הוכיח שהוא יודע מידו האחראי למצב. אולם סטיבנס לא יכול היה להשיג דבר כי תנועת הבריחה ידעה ששום קולונל אמריקני לא ירצה ששמו יהיה קשור ביריות ביהודים, ותנועת הבריחה לא חיתה מסוגלת לעצור את היהודים, אפילו לו רצתה בכך, ומה עוד שלא רצתה בכך. סטיבנס נאלץ היה לסגת והדרך נפתחה להתייעצות נוספת עם נציגי הגוינט. המדיניות הבלתי-רשמית החדשה של הצבא לגבי העוברים נקבעה על-ידי הנגראל טייט. הצבא יספק לעוברים מיקלט בווינה, לינץ וזאלצבורג, עם מזון ודירה מינימאליים אך משפיקים. כנגד זה מצפה הצבא מן העוברים שלא יסתגנו לתוך היישובים שאך זה הוקמו (כלומר, לאחר עניין לינץ — באוקטובר). נוסף לכך מצפה הצבא ש, התנועה תהיה סדירה פחות או יותר, על-יטת למנוע צפיפות יתרה במקומות המקלט וקטיים העלולים לגרום לצבא פירסומת גרועה. תוכנית זו נתקבלה לאחר דיונים בלתי-רשמיים עם מנהיגי הבריחה בווינה.²

באותו זמן התחוללה התפתחות דומה בגרמניה. בנובמבר ביקש הנגראל טראסקוט (Truscott), מפקד הגייס השלישי, הוראת ביחס למסתגנים היהודיים

ונאמר לו להקים להם מרכזים מיוחדים אבל „לדחות מסתגנים לא־יהודיים“, כנראה משום שאלה עשויים לבוא לא כתוצאה מרדיפה לאומית או גזעית, בצורה זו או אחרת, אלא בשל מחלוקת פוליטית עם הממשלות השמאליות במזרח אירופה. אולם הוטל עליו לדחות „את כל האנשים, יהודים ולא־יהודים, שזכו מקודם ברפאטריאציה“, וששוב באו עכשיו לגרמניה. מושינגטון נתבקשו הוראות נוספות אולם זמן רב לא הצהירה הממשלה שום דבר נוסף לגבי בעייה זו.⁹

ברור כי המצב שנוצר תוליד כמה תירתי־תשובה במושינגטון; נראה שלא היתה כל מדיניות מתוכננת ביחס להסתננות היהודית לאזורים האמריקניים, למרות שהיה בודאי גלוי לעין שהסתננות זו עלולה להפר את האיזון במדיניות ארצות־הברית כלפי היהודים. הסטייט־דפארטמנט המהצג על־ידי הגנרל הילדרינג (Hildring), סגן מזכיר המדינה, עמד בקשרי ייעוץ עם מנהיגים יהודיים שהכירו אך באופן קלוש את הלך־הרוחות והאירגון של הניצולים היהודיים במזרח אירופה. פגישה שהיתה כנראה מכרעת, התקיימה ב־20 בדצמבר בין הילדרינג ומנהיגי תגזינט, ד״ר שווארץ ומשה א. לוויט (Leavitt). נאמר להם שהעניין נתון עתה לטיפול הנשיא טרומן ודין אציוסון; לפי הערכת השופט סימון ה. ריפקינד (Rifkind), היועץ לענייני יהודים שליר מטעם של אייזנהאואר, עמדו להגיע 250 אלף פליטים, ובסטייט־דפארטמנט רבו החששות. שווארץ העריך בתשובתו שמספר הפליטים לא יעלה על 50,000 לכל היותר; את המספר הזה, רמז הילדרינג, סוכן הצבא לקלוט. למעשה, למרות שמעולם לא היתה הודעה רשמית רמזו מקורות בלתי־רשמיים לאירגונים היהודיים, שהצבא לא יגרום קשיים ליד הגבול אם הוריקה לא תעלה על 5,000 לחודש.

בעיית ההסתננות בכללותה הושפעה באופן מכריע על־ידי אירוע נוסף שחל באוקטובר — ביקורו בפרנקפורט של דוד בן־גוריון, או יריר הנחלת הסוכנות בארץ־ישראל.

ד״ר הריסון באוגוסט היה בבחינת הרמז האמריקני הראשון לכך ששתי הבעיות — זו של העקורים היהודיים וזו של עתיד ארץ־ישראל — קשורות אהדדי ומחזות למעשה קומפלקס אחד בלתי ניתן לחלוקה. בכל הנגע לארץ־ישראל, היה קיץ 1945 בבחינת פרשת־דרכים חשובה בתולדותיה רצופי־ההלאות. מאז 1939 התגלמה המדיניות הבריטית הרשמית בארץ־ישראל במה שמכונה „הספר הלבן“ של מאקדונאלד, מה־17 במאי 1939. מיסמך זה חזה הקמת מדינה פלשתינאית עצמאית לאחר תקופת מעבר בת עשר שנים, בתוכה יורשו להיכנס לארץ־ישראל עוד 75,000 מהגרים יהודיים, במידה שלא יהיו עומס על כוח הקליטה הכלכלי של הארץ. לפיכך, בהגיעה לעצמאות, תהיה ארץ־ישראל מדינה בעלת רוב ערבי של כמיליון תושבים ומיעוט יהודי (כ־600,000) לו יובטחו זכויות־מיעוט מיוחדות. בהתאם לתקנות העברת הקרקע, שפורסמו ב־27 בפברואר 1940, ותוכננו כתוספת ל„ספר הלבן“, הורשו היהודים לרכוש קרקעות רק ב־5% של ארץ־ישראל המערבית, ואילו לגבי 95% הגוהרים קיים היה איסור מוחלט או מיגבלות כה חמורות שעשו את הקנייה לבלתי־אפשרית כמעט.

המשד העלייה היהודית לאחר כניסת ה-75,000, אמור היה להיות תלוי כמובן בהסכמת הערבים. אולם באמצעות תכסיס אופייני היתני הבריטים את קבלת העצמאות בקיום החוק והסדר, כמלים אחרות, אם יגלו היהודים התנגדות אלימה ייתכן שהערבים לא ישיגו עצמאות והארץ תשאר ברשות הבריטים. „הספר הלבן“ הצליח להגביל את ההגירה היהודית לארץ-ישראל דווקא בזמן שכל מהגר היה בבחינת חיים שניצלו מהגהינום הנאצי. עובדה זו תורגמה בארץ-ישראל היהודית כהשתתפות בריטית פאסיבית בפשעי הנאצים והולידה טרירות עמוקה כלפיהם. בהקופת המלחמה ניסתה הסוכנות היהודית להחזיר את שיתוף-הפעולה עם בריטניה על כנו, הן באמצעות גיוס מתנדבים ליחידות-צבא יהודיות, הן על-ידי שיכנוע באמצעות מסע העמולה אינטנסיבי. על אף יחסו הידיוני של צ'רצ'יל והשרד-ציונות של מפלגת הלייבור, לא שינתה ממשלת הקואליציה של תקופת המלחמה את הסטאטוס הפוליטי שנקבע על-ידי „הספר הלבן“. אנטי-ציונים במפלגה השמרנית, במשרדי הממשלה ובקרב הפרסונאל הבריטי, האזרחי והצבאי במזרח התיכון, גיטרלו את הפרוצדורות של ראש הממשלה. ב-1943 וב-1944 דנה ועדת הקאבינט הבריטי במדיניותה בארץ-ישראל שלאחר המלחמה והגיעה למסקנה שהפתרון היחיד הוא חלוקה. ועדה זו ייצגה את כל המפלגות הבריטיות העיקריות — השמרנית, הלייבור והליברלית, והדרי'ח שלה היה פרי דיונים ממושכים. משרד-החוץ של אנטוני אידן התנגד לפתרון פרו-ציוני אך הוועדה עמדה על דעתה וכשהגיע הדרי'ח לקאבינט היה קונצנזוס חיובי בזכות הפתרון המוצע. אולם הוחלט שלא תינקט כל פעולה לפני גמר המלחמה. ואו, ב-6 בנובמבר 1944, נרצח בקהיר הלורד מוין, הנציג הבריטי במזרח-התיכון, ידידו הקרוב של צ'רצ'יל, חבר הקאבינט ומתחרה רציני למנהיגות המפלגה השמרנית. הוא נרצח על-ידי שניים מהברי קבוצת לח"י.

מאז הוכתר רצח מוין בעטרת מעשה-גבורה של פארטיזנים מסורים, הלוחמים נגד דיכוי. אולם, העובדה היבשה היא שרצח זה הרס כל סיכוי, אם היה עדיין קיים, להשגת חלוקה בצורה זו או אחרת, חוץ סיוע או לפחות על רקע גייטראליות בריטית. קבוצת לח"י, שמנתה אז 300 חברים בקושי, הקבוצה היהודית היחידה בעולם שבאמת ניסתה להגיע להסכם פוליטי-צבאי עם גרמניה הנאצית, בסוף 1940 וראשית 1941, בגלל שנאתה הקיצונית לבריטניה, זכתה להשפעה על התפתחות הסיכסוך הארצישראלי, שעלתה הרבה על כוחה המספרי. צ'רצ'יל הכחיש את השפעת הרצח על עמדתו. למרות זאת, אין להטיל ספק בכך שהרצח הוציא אותו מהתמונה כתומך, מילולי לפחות, בציונות. על כן, משהגיעה מפלגת הלייבור לשלטון ביולי 1945, חזרה בעיית ארץ-ישראל לאותו מקום בקירוב, בו היתה לפני שעלתה לשלטון הקואליציה הלאומית של תקופת המלחמה.

למפלגת הלייבור היה מצע פרו-ציוני קיצוני מאוד, שחובר על-ידי וילסון, מומחה לצנייני חוץ ושר-החוץ המיועד. מצע זה אושר על-ידי המפלגה ב-1944, בוועידתה השנתית, ותבע את הפיכת ארץ-ישראל, מערבית לירדן, למדינה יהודית. למען יתר הבהרה, צריך היה לבטל מיד את „הספר הלבן“ וההגירה היהודית צריכה היתה לזרום באופן חופשי לתוך הארץ על מנת שיעשו היהודים לרוב. לנציג

הציוני בלונדון לא גרם המצע אושר רב באשר הרחיק לכת מעבר לכך שאמרו אייפעם (בפומבי) הציונים הקיצוניים ביותר. אולם זו היתה אחריותה של מפלגת העבודה, והיו סיבות מספיקות לקלות שלפחות חלק מתוכנית גראנדיזוית זו יתגשם.

הלייבור ניצח בבחירות הכלליות ב־1945 ברוב עצום; אך לגבי קלמנט אטלי, ראש־הממשלה החדש, היו הקשיים הפנימיים והחיצוניים בפניהם הועמדה הממשלה החדשה, מודעים בתחלט. הוא עלה לשלטון באמצע ועידת פוטסדאם, עם מלוא היריעה על חילוקי־הדעות והמתחיות בין הסובייטים ובני־בריתם המערביים, והיה וקוק לעזר כנגדו, לאדם חזק בתפקיד שר־החוץ, המסוגל להגיש למפלגה פרו־סובייטית מדיניות בלתי־פופולארית תקיפה יותר. אטלי עצמו היה טיפוס שקט מאוד, אינטלקטואל ולא נאותם סוגי אנשים התופסים כרגיל עמדה מנותנת. הוא היה מועמד של פשרה. האיש אותו בחר לשר־החוץ היה ארנסט בוויין, אדם שעלה בכוחות עצמו, איש האינדוסטריה, כלכלן שהיה מיועד לתפקיד שר־האוצר, לדלטון, המומחה לענייני חוץ, מחבר התעודה המפלגתית המסכרת בענייני ארץ־ישראל, גוססר תפקידו הכלכלי של בוויין בממשלת הלייבור. ידיד מובהק וקיצוני של הציונים התחלף באדם חדש, "לא ידע את יוסף".

למוניו של בוויין היתה השפעה חשובה על בעיית ארץ־ישראל, עם כל התערכה הזוהרה שיש לנהוג כשמדובר בחשפעת הפריט והאישיות על בעיות כה מורכבות כזו הגידונה. עברו „הציוני” של בוויין היה „חיובי”, ובהתחלה בוודאי שלא היה אייב. עם זאת, באמת לא היה בקיא בבעיות המזרח־התיכון בכלל ובבעיות איי בפרט. מופתי המזרח־התיכון שלו הסבירו לו שקו פרו־ציוני לגבי איי עלול לערב את הבריטים במאבק עם הלאומנים הערביים המתעוררים; שניתן ליצור מדינה ציונית רק במחיר רב ובתנאי שכריטניה תהיה מוכנה לשלוח צבא להגן על היהודים בפני הערבים.

בתסכנותו לגבי המדיניות לעתיד הביא בוויין למיני ועדה חדשה המורכבת מכמה שרי הקאבינט, שהחלה את עבודתה בראשית אוגוסט 1945 דיווחה לקאבינט באמצע ספטמבר. כל אותו זמן — יולי, אוגוסט וספטמבר — היה עתיד ארץ־ישראל תלוי ועומד. במשך אותה תקופה הגיש הריסון את הדו"ח שלו, ואז התכנסה ועידה ציונית עולמית בלונדון, בראשות ד"ר היים וייצמן, המנהיג הציוני הוותיק, כדי להעריך ולאשר את הקו שנקטה התנועה הציונית בעת המלחמה. הציונים תבעו מדינה יהודית בכל ארץ־ישראל המערבית ואח הביטול המידי של „הספר האלב” ותקנות העברת הקרקעות. אולם, כששבו צרדף שבו, החלו מתפשטות שמדעות מדאיונות ביחס לעמדת ממשלת הלייבור לגבי ארץ־ישראל. בארץ־ישראל תיקנה המחלוקת הציונית — החלטה — את יחסיה עם הקבוצות המזוינות הפרדות של אצ"ל ולח"י, על סגת להעמיד חזית מאוחדת מול הבריטים, במקרה שמפלגת הלייבור תתחרט על תבטחותיה המוגזמות. האדריכל של תנועת־מרי חדשה זו, כפי שכינתה עצמה, היה בן־גוריון, בעוד שהמיכאל וייצמן היתה מובבלת ומסוייגת. ב־16 בספטמבר השיב אטלי על בקשת טרומן להרשות ל־100,000 ניצולי השואה היהודיים להיכנס לארץ־ישראל, בתורת מיבצע הומאניטרי. התשובה היתה סירוב

בצירוף בקשה לממשלת ארצות-הברית, שתשא יחד עם בריטניה בעול מציאת הפתרון לבעיית ארץ-ישראל. ב־18 לחודש דיווחה סוכנות „רויטר“ על כך שהקאבינט הבריטי הגיע להכרעה: בסופו של דבר תיתפך ארץ-ישראל לארץ בעלת רוב ערבי שתקיים יחסי ברית עם הבריטים על מנת לשמור על הבסיסים שבהקמתם עסקה אז האימפריה; ההגירה היהודית תועמד על מקסימום של 1,500 לחודש או 18,000 לשנה, ועל-ידי-כך יהיו היהודים מיעוט קבוע של כשליש מהאוכלוסיה. מדיניות „הספר הלבן“, בתמציתה, עמדה להימשך וכל ההבטחות שפורסמו בלשון כה צחה מעל כמות פומביות, הוגחו, ב־21 בספטמבר נידונה ואושרה המדיניות הזאת על-ידי הקאבינט במלואו. הפור נפל. בריטניה הכריזה למעשה מלחמה על התנועה הציונית ועתה הגיבו היהודים בארץ-ישראל: תנועת-המרי פתחה בשורת פעולות מזוינות, החל משיחרור עולים בלתי-חוקיים ממחנה-הריכוז של עתלית, ליד חיפה, ב־10 באוקטובר; פעולות נוספות ברצו בחורף ובאביב 1945–1946, בראש המפקדה הארצית של התנועה עמד ד"ר משה סנה, שהיה גם חבר הנהלת הסוכנות, בעוד שהפיקוח הכולל על ה„הגנה“ היה בידי בן-גוריון, כיר"ר ההנהלה; מכאן שתנועת-המרי גם מונגה מתקציב הסוכנות שגויס בחלקו בחו"ל. כשנתקבלה החלטה על הפעלת תנועת-המרי שהה בן-גוריון בלגיון, אחר-כך עבר לפאריס ומשם לגרמניה, לאיזור האמריקני. בליוויית הרב יהודה ניידיץ (Nadich), ורות קליגר, מהמוסד לעליה ב, הגיע ב־9 באוקטובר לפראנקפורט, בינתיים מונה יועץ רשמי בענייני היהודים לאייזנהאואר, בהתאם להצעת אייזנהאואר יהודיים בכירים בארצות-הברית. היועץ היה השופט סימון ה. ריפקינד, שירש עתה את מקום היועץ הומני, הרב ניידיץ. לפיכך היה המעמד היהודי בתוך SHAEF חזק למדי, ובן-גוריון וכה ביתרון של קבלת עצות מפי שני נציגים רשמיים של יהדות אמריקה, וכן בגישה לגנרלים ואלטר בדל סמית (Smith) ואייזנהאואר. ב־19 בחודש נפגש עם שניהם ומייד הציע שהצבא יתיר כניסה רשמית ליהודי פולין, שהסתגלו לאיזור במספרים גדולים. כן העלה הצעה פאנטסטית, שכל הגרמנים יפוגו מתוך איזור מסויים בגרמניה ושירותיה ליהודים לבוא במקומם ועל-ידי-כך ייווצר מקלט ליהודי מזרח-אירופה הנסים מארצות מוצאם. כנראה שהגנרלים ביקשו ממנו לנסח את הצעותיו בתזכיר, אותו הגיש ב־25 בחודש, ערב צאתו מגרמניה. התזכיר נוסח תוך כוונה ברורה להשיג את הסכמת הגנרלים הקובעים למדיניות פרו-ציונית: הוא ביקש לספק הכשרה קדם-צבאית במחנות תחת מסווה של חינוך גופני; התזכיר הרגיש את צורכי התרבות של הפליטים וחזר על ההצעות, להתיר כניסה לפליטים מן המזרח וכן ליצור מין מובלעת יהודית בדרום-גרמניה. אלה היו התצעות הספציפיות אולם נימת התזכיר היתה מכוונת כולה ליצור את הרושם שהיהודים מאוחדים בתביעתם להתיישב בארץ-ישראל ושיש להתייחס אליהם כאל לאום.

כנראה שעמדתו של בן-גוריון היתה לגמרי מוצדקת. התהודה של ביקוריו במחנות מספר — בעיקר בצלסהיים (Zeilsheim), לאנדסברג (Landsberg) ופלאפינג — היתה עצומה. במקרה מצוי בידינו דו"ח ממקור אובייקטיבי ראשון, בצורת יומנו של המייצג אירווינג היימאנט — מפקד המחנה בלאנדסברג דאז.

היימונט היה קצין יהודי בצבא הסדיר. כנראה לא התכחש מעולם ליהדותו אולם גם לא הדגישו, ורק כמה מעמיתיו ידעו שהוא יהודי. כבעל רקע משפחתי מתבולל לא התעניין מעולם במדיניות היהודית, וכשבא בן-גוריון ללאנדסברג היה היימונט בחזקת מסתכל שליו וסיקת. באותו יום כתב לאשתו: „במחנה ביקור בן-גוריון — ראש האירגון הציוני בארץ-ישראל (כך?)... אנשי המחנה רואים אותו כאלוהים. הוא מייצג כנראה את כל תקוותיהם להגיע לארץ-ישראל. הוא בא ישר מאנגליה, שם נשאונו עם הממשלה הבריטית על היתר כניסה של יהודים לארץ-ישראל. ביקורו של מר בן-גוריון בא להפתעה נמורה. לא שמעתי דבר על כך בצינורות הצבא עד לשעת בואו. הדבר נודע לי לראשונה בעת ששמנו לב לאנשים שזרמו מן המחנה והסתדרו בשורות לצידו הדרך ממינכן. הם נשאו פרחים, פלאקטים ומודעות שהוכנו בחיפזון. המחנה כמו פרח מרוב קישוטים מכל המינים. מעולם לא נתקלנו במחנה בגילויי מרץ כאלה. אני הושב שביקורו של הנשיא טרומן עשוי היה לעורר התרגשות מעין זו“.

היימונט הוליד את בן-גוריון במחנה ו, סיפר לו על המציאות כמות-שהיא, בלי לשמש דבר. הוא התרשם מתפיסתו המהירה של המנהיג הציוני לגבי המצב בעיקרו. „הוא גילה“ — כתב היימונט — „המחנה חריפה וגישה מעשית לבעיות“. לפני שנסע העיר ש, הכעיות הפסיכולוגיות איתן יצטרכו להתמודד בארץ-ישראל, כשאנשים אלה יגיעו לשם, תהיינה עצומות. נסיעה באוניה אינה משנה בני-אדם, ואכן כעבור חודש, ב-21 בנובמבר, בישיבת הוועד-הפועל של הסוכנות היהודית אמר בן-גוריון שמעולם לא זכה לעידוד כה גדול כמו זה שקיבל בגרמניה; הפליטים הללו באמת רוצים לעלות לארץ-ישראל ועתה הם מרוכזים באיזור צבאי, שם מגלים המפקדים את מיטב האהדה והעניין בגורלם ובעתידם. הוא צייט את הגנרל ולטר בול סמית שאמר, כי הצבא האמריקני לא ימנע את כניסת המסתגנים מהמזרח. מיד נתפס בן-גוריון לנקודה מכרעת זו. ריפקינד — כך אמר — אמר לו שהצעתו ליצור מעין מדינה יהודית בגרמניה, אין לה הסיכוי הקלוש ביותר להתקבל, אולם, „לכך לא היתה חשיבות“ — אמר בן-גוריון — „אמרתי לחברים המטפלים בדבר שלא יחכו לנס, יכניסו אותם מהר. מלבד זאת זה יהיה בשביל אמריקה הנימוק הכי חשוב לדרוש את העברתם לארץ-ישראל... אפשר להביא לשם את כל היהודים מאירופה, מכל מקום, ללא הפרעה... אילו היינו מספיקים לרכז רבע מיליון יהודים באיזור האמריקני, זה היה מגביר את הלחץ האמריקני (על הבריטים) וזה לא מפני שהם אינם רוצים להחזיק אותם מבחינה כלכלית — זה אינו ממלא אצלם תפקיד חשוב — אבל הם אינם רואים עתיד לאנשים אלה אלא בארץ-ישראל“¹⁰.

זו אם כן היתה התוצאה המעשית העיקרית של ביקור בן-גוריון בגרמניה: דרך אפרים פראנק, שליח ארצישראלי ונציג תבריות בגרמניה שאך זה הגיע לשם, נמסרה החלטה מחייבת מאת יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית ומנהיג התנועה המקובל. מה שהתרחש מאז הקיץ, כלומר — תנועת הפליטים בכיוון גרמניה — הפך עתה למדיניות בעלת מטרה מוגדרת ביותר. עובדת אישורו הפוליטי של בן-גוריון ותפיסתו המהירה, השפיעה ללא ספק על תבריות. עדות לכך מצאנו בפרוטוקולים של אסיפות מפקדי תבריות מראשית נובמבר בווינה ובפראג, שדנו

בהנחיות הללו ואישרו אותן בהתלהבות. כך היה המצב בגרמניה ובאוסטריה כפי שהתפתח עד לסוף 1945.

השפעת בן-גוריון היתה חשובה ביותר אולם עוד קודם לכן, ביולי לכל הנכון, נתקבלה החלטה מקבילה — לכוון חלק מן הפליטים לפחות לתור גרמניה, על-ידי ועדת הבריגאדה, שהיוותה את הגורם העיקרי בתוך „המרכז לגולה“, היא ועדת הסידע לעקורים של החיילים היהודיים. מנקודת-ראות יהודית היתה ההחלטה הגיונית. הבריגאדה נתקלה בזרם פליטים שבאו מרומניה ופולין מצד אחד, וממחנות העקורים מצד שני. באיטליה פשוט לא היה די מקום לאנשים אלה וצריך היה ליצור מעין מאגר — מקום שיוגדר ברורות באיזור-מעבר ושיוכר בתור שכזה גם על-ידי הפליטים אשר יזכו שם לטיפול גאות יחסית. באיזור האמריקני יכלו כל התנאים הללו להתגשם. אבל עם כל הכבוד לבריגאדה, יש צורך להדגיש שאותו זמן לא היתה הבריחה מסוג האיירגונים שהיה בדעתם לציית להוראות ממרכז כלשהו, ביחוד לא ממרכז באיטליה. מנע הבריחה הפולנית עם הבריגאדה היה קלוש ובכל זאת — גם היא החלה לפנות לגרמניה באוגוסט.

מיוני ואילך ובמשך כל חודש אוגוסט נמשכה גם תנועת היהודים מגרמניה לאיטליה. היא היתה מאורגנת במידה מרעשה ביותר. היהודים פשוט רצו לעזוב את גרמניה ולהגיע לחוף ממנו תוכל עליהם העלייה לארץ-ישראל. ידועים לנו מיספר פרטים וקבוצות שניצלו מגעים עם הצבא האמריקני והצליחו להגיע לאוסטריה. כיוון שעדיין שרר תהורובותו הצליחו אנשים אלה לתנע, בדרך-כלל, לאותם אזורים בהם יכלו חיילי הבריגאדה להעמיסם על מכוניותיהם ולהובילם לאיטליה. באיטליה נתקבלו על-ידי חיילים שפעלו במסגרת „המרכז לגולה“, שיוסד מזהה-מעבר בפונטבה (Pontebba), ליד טארביזיו (Tarvisio), המנתה העיקרי של הבריגאדה, ושם, במחנה של שבויי-מלחמה לשעבר, אותו נטלה לידיה הבריגאדה, קיבלו העוברים סזון, שמירת ומעט בגדים חודות להקרבה עצמית ניכרת של החיילים היהודיים. משם סובנו לתור מחנות אונגריא ומחנות העקורים של הצבא הבריטי ואחר-כך למספר מקומות-נופש ליד חופי הדרום, בסביבות בארי.

בתנועות אלה התמוזגו גורמים מאורגנים ובלתי-מאורגנים. ההערכה המתקבלת ביותר על הדעת היא שמאמצע יוני ועד לאמצע אוגוסט 1945 נכנסו 15,000 יהודים לאיטליה. „המרכז לגולה“ אירגן חלק מתנועה זו באמצעות יחידות-התובלה הארצי-ישראליות ואלה של הבריגאדה, שהסתייעו באמתלות נאמנות שונות. הפליטים כמובן הרעסו על המשאיות הריקות שחזרו לאיטליה לאחר ביצוע תפקידם הצבאי החוקי באוסטריה, אולם כורכים הזוג נוצרו גם הודמגיות נוספות, באופן מכוון, לפעמים קיבלו הפליטים מדים ואפילו פנקסי-משכורת של חיילים, והוברחו אל מעבר לגבולות האוסטריים. כעבור זמן קצר מאוד שלח „המרכז לגולה“ את אחד מחבריו, יחיאל דובדבני, לפקח על כל הפעילויות האלה, שכללו לא רק תחבורה אלא גם את הבית בפונטבה והמעבר דרומה. דובדבני שוב ביקש ממרדכי סורקיס, שיקבל על עצמו את אותו חלק העבודה, שהיה כרוך ישירות בחציית הגבולות. לא עבר זמן רב וסורקיס מדנה אתראי על פעילויות הבריחה של החיילים הארצי-ישראלים. העבודה נעשתה כיעילות רבה, תוך סיכון אישי ניכר;

העיקרון היה שכל הפעולות האלה הייבנות להתבצע לאחר ונוסף לביצוע ראוי לשמו של כל החובות הצבאיים הרגילים של הקצינים והחיילים הגונעים בדבר, כדי שלא יוטל שום צל על היהדות הצבאית היהודית. הנקודה הרחוקה ביותר אליה הגיעו משאיות הבריגאדה היתה ואלצבורג; אולם בדרך-כלל העלו את הפליטים בדרום אוסטריה, ליד גראץ (Graz) או קלאגנפורט (Klagenfurt) ואחר-כך חצו איתם את הגבול. פרט לתנועה זו הגיעו לגבול ואף חצוהו מספרים גדולים של פליטים בכוחות עצמם. נוסף עליהם הגיע קילוח דק של כ-200 פליטים לחודש, מרומניה דרך יוגוסלביה.

מניין באו? מדיחים של הבריגאדה אנו למדים שבי-6,000 עד 7,000 באו מתמנהנות בגרמניה ובאוסטריה; היתר היו יהודים רומניים, פארטיזנים מקבוצת „השרידים“ של אבא קובנר ברומניה ויהודים פולניים או הונגריים שהגיעו אחרי מאי דרך בודאפשט.¹¹

מן הנמנע היה, כמובן, שלא לגלות את הפעילויות האלה של תאוצישראלים. הם עוררו מחלוקת לא רק בקרב לא-יהודים אלא גם בקרב יהודים. אחד הרבנים הצבאיים האמריקניים, מרווין ס. רזניקוב (Reznikoff) האשים את יהודי ארצו והזמין את כל המעוניין לשאול „כל חייל אמריקני שחזר מאיטליה, שיווכח מה רבו פעולותיהם של היהודים הארצישראלים ומה דלים היו העזרה והכסף האמריקניים שבאו להושיעם“. נציגו הראשי של הגיוינט באיטליה באותם חודשי קיץ, ראובן רזניק (Reznik), באמת היה דמות מעוררת מחלוקת ותאוצישראלים, שבדרך-כלל קיימו יחסים תקינים עם האירגון האמריקני, גילו כלפיו התנגדות עמוקה. באוקטובר התערב נשיא האוניברסיטה העברית, יהודה מגנס, אצל הנהגת הגיוינט בניו-יורק ורזניק הורשעה מתפקידו. ממלא-מקומו היה צ'ארלס פאסמן, יהודי אמריקני שהתיישב בארץ-ישראל, ומאז פסקו התלונות. אולם היו כנראה גם הרבה טענות שכנגד: מספר יהודים אמריקניים ובריטיים בעלי נטיות קיצוניות להתבוללות, התחילו להתנגד למעשי הארצישראלים ול„מסחר“ הבלתי-חוקי שהכניסו לאיטליה אלפי פליטים אשר קיוו כנראה להגיע משם לארץ-ישראל בצורת בלתי-חוקית, אם יתיה הכרה בדבר. „ישנה קבוצת ציונים“ — התלונן אחד מהם — „המנסים בצורה פעילה והכרתית, לצורר גל עצום של אנטאגוניזם אנטי-יהודי ברחבי העולם, בתקווה שאנטישמיות זו תגרום להגירה גדולה, ללא תקדים, לארץ-ישראל — לא רק מארצות אירופה אלא (וזה כמובן היתה הדאגה העיקרית) מארצות-הברית“. רב צבאי בריטי בשם ס. פימונטל (Pimontel) התאונן ש„האלמנטים הפלשתינאיים אחראים להסתה להתנהגות פרוצדורית ולאי-סדר בקרב הפליטים“; שהם „תפסו עמדות מנתיגות באירגון ההגירה הבלתי-חוקית לאוסטריה ויצרו מצב בלתי-נסבל לגבי הפליטים היהודיים באיטליה, עלימנת ללחוץ באופן כזה על הממשל הצבאי שיבטיח כניסה לארץ-ישראל“.¹²

תלונות אלה שיקפו כמובן את דעתם של קצינים לא-יהודיים רבים. הנקודה החשובה בהן היתה האמונה הרחוקה שהפליטים דורבנו עלידי התעמולה הסיקרית והמסוכנת שמקורה בארצישראלים. אלה מצידם סברו אחרת. חוטריושי אומר: „נוכחותנו היתה דרושה לשם עידוד והוכחת שיש קשר בינם לבין הבריגאדה,

ובאמצעותה עם ארץ־ישראל, עם התקוות, אבל בודאי שהם לא נזקקו לו (להייל — י. ב.) כדי לארגן את חייהם שהלכו והתארגנו בצורה יעילה ביותר.

למעשה הצטמצמה כל פעולת הבריגאדה לוויסות כלשהו של זרם העקורים לאיטליה. אכן, מסיבות פוליטיות היא היתה מעוניינת בורידה זו אולם לא היא שיזמה אותה. ב־22 ביולי קיבלה הבריגאדה פקודה לעזוב את טאריביזו ולעבור לבלגיה כדי לתצטרף שם לצבא הבריטי; אולם זרם הפליטים לא פסק: הוא לא היה תלוי בנוכחות החיילים הארצי־ישראליים.

אין זאת אומרת שהבריגאדה היתה מרוצה במיוחד ממצב הפליטים ובייחוד בכל הנוגע ליוצאי המחנות הגרמניים שהגיעו עתה לאיטליה. אומר חוטריישי: „חשבתי: 5,000 יהודים כאלה בארץ־ישראל יכולים להפוך את ארץ־ישראל... לבית־משוגעים אחד גדול“.

אחד התפקידים העיקריים של החיילים היה על כן יצירת תוכניות לחינוך, להסברה ולחכשרה מקצועית, ובכך נעזרו ביוקרה הניכרת שלהם בקרב הפליטים. בדרך־כלל היו תוכניות אלה מוצלחות למדי. תוך זמן־מה התחילו כ־3,000 נערים פליטים לקבל הכשרת חקלאית בחוות שהוקמו על־ידי החיילים היהודיים ומומנו, במידה רבה, על־ידי הנוינט. כמובן שהתוכנית החינוכית נערכה ברוח ציונית מוגדרת שתאמה את רצון העקורים עצמם, אולם כאן נתהווה גם קושי, שכן יהודה ארזי, שליח המוסד באיטליה ואנשיו, לא הצליחו בתחילה לארגן עלייה בלתי־חוקית לארץ־ישראל בקנה־מידה גדול, ובין אוגוסט 1945 ועד לסוף השנה יצאו רק 1,036 אנשים מאיטליה לארץ־ישראל באוניות המוסד. ככל שהתקדם הסתיו כן גברו הששונות החיילים שהיו אחראים לגורל התוכנית כולה. היעדר עלייה ניכרת מאיטליה היה עלול להשפיע באופן הרסני על כושר הצמידה המוסרי של העקורים ועל התלהבותם הציונית, וכל הפעולה עמדה בסכנה. ב־9 בספטמבר כתב דוברבני: „היתה נא ברור לכם כי באם לא יבוא שינוי במצב ולא תתחיל עלייה — רבים יחזרו וכל הפעולה תיכשל מבחינה פוליטית ומעשית“.

אולם לדוברבני, בדרך־כלל, היתה השקפה פסימית מאוד על איכות החומר האנושי במחנות־העקורים; למרבה המזל התבדו הששונות. אמנם עברה עוד חצי שנה לפני שהעליה הבלתי־חוקית לארץ־ישראל קיבלה ממדים משמעותיים באמת, אולם העקורים לא חזרו לארצות מוצאם והדמוקראטיזציה לא פשתה במחנות איטליה.¹²

הבעייה בהאידיעה בחודשי הקיץ לא היתה הזרימה הבלתי־מאורגנת מגרסניה אלא הקבוצות בהנהגת הפארטיזנים היהודיים מפולין שהחלו באות לאיטליה בשני נתיבים עיקריים: דרך יוגוסלביה ודרך הונגריה. הקבוצה העיקרית עברה את בודאפשט, שם הוקם לתחילה האירגון מתקופת המלחמה (הידוע כ„טייל“) להברחת יהודים הונגריים לסלובקיה ורומניה. מנהיגי תנועות־הנוער בבירה ההונגרית, שאירגנו תנועה זו, כמשה פיל (אלפן), רפי בן־שלום, צבי גולדפארב ופרץ רבס, היו עדיין כבודאפשט, ועתה הצטרפו אליהם נציגי הבריתה המאורגנת מפולין. ביוני הגיע כרומניה לבודאפשט מרדכי רוזמן, מפקד הבריתה הפולנית,

שקיבל על עצמו את הכוונת הקבוצות הפולניות לתוך אוסטריה וגראץ, דרך סנטגוטהרד (Szentgotthard), מקומות שהיו כולם תחת הכיבוש הרוסי. תנועות הנוער התנוגריות והפארטיזנים הפולניים עבדו תוך שיתוף פעולה נאות. אורגנה שיטת-מעבר יעילה לחציית הגבול בין הונגריה לאוסטריה, עליו שמרו חיילי הצבא הארום. הדבר בוצע באמצעות מגעים ידידותיים עם שומרי הגבול, כמויות עצומות של וודקה משובחת ו"שונות" כגון מעילי-ער, שענייד (כלפיהם גילו הרוסים אתרה רבה) וקולית-חור. אלפים מאנשי הבריחה נפגשו בגראץ, ביולי ובאוגוסט, שם מצאו בית ראשון בבית-המלון הגדול וייצר, בהנהגת, "פינייה הצהוב" — פנחס גייטאג, דמות ידועה ורומנטית כלשהי. רעיון המעבר לגראץ היה מובן מאוד. ידוע היה שהעיר שמדת להימסר לבריטים והכוונה היתה למלא את גראץ ביחידים כך שביום ההעברה ימצאו את עצמם לפתע באזור-הכיבוש הבריטי. הדבר יחסוך להם חציית גבול קשה מהאזור הרוסי אל האזור הבריטי, והיתה גם תקווה להקל בדרך זו את המעבר הנוסף לתוך איטליה, שהיתה נתונה להשפעה בריטית-אמריקנית. העברת העיר יצאה אמנם אל הפועל ב-8 באוגוסט אולם הבריטים לא נעתרו להתיר לפליטים חציית הגבול האיטלקי.

עד לחודש ספטמבר הספיקו אנשי גראץ להיהפך ל"עקורים" של ממש, שהיו פזורים במספר מחנות בקירבת העיר. בעזרת כמה קצינים יהודיים אנטי-ציוניים השיגו כנראה הצבאות האמריקניים והבריטיים מידע מסוים על דרכי פעולת הבריחה, דבר שפגע בפארטיזנים בגראץ ובקירבתה. עתה התחילו הצרות במחנות פנימה: "פינייה הצהוב" היה אישיות ססגונית, פארטיון צעיר ושחצן, בעל שערות בלוניות, רבי-זומה ואמיץ מאוד, אך עם זאת חצוף ושלוח-רסן. כשרונו האירגוני הניכר התגלה במלואו בייסוד המרכז בגראץ, אולם עתה האשימוהו רבים בניצול מעמדו לטובתו האישית, על-ידי זה שלקח שעונים וכסף מפליטים, למען שחד כביכול את שומרי הגבול, אך למעשה — כדי לשים כל זאת בכליו הרא.

חקירת גראץ מבליטה מספר בעיות מוסריות ופוליטיות של הבריחה. גראה שכאן, בראשית תנועת ההמונים, פותחו גישות מסוימות שהשפיעו באופן מכריע על ההתפתחויות המאוחרות יותר. בהתאם לחוק ממנו סטתה הבריחה בנקרים נדירים ביותר, לא נדרשו האנשים לשלם בעד הגדירה על פני אירופה. בדרך-כלל יצאו מארגני הבריחה ממנה עירוסים כבהיכנסם, והמקרים ההרריים המועטים במידה שנתגלו, זכו לטיפול קפדני ביותר. ההוצאות כוסו וסופקה כמות מסוימת של בגדים, אך לא יותר מכך. לא שולמו משכורות. בשביל אירגון מחתרתני שניהל את פעולותיו במידה ניכרת על בסיס של שוחד, היו אלה קני-מידה קפדניים למדי. ראינו שגראץ לא היוותה יצא-מן-הכלל ושאת ה"די צ'אסר" (הב את שעונך) של החיילים הסובייטיים צריך היה לספק ממקור כלשהו. פינייה טען שזוא משתמש בחפצים שלקח מהפליטים למטרות טובות אולם סורקיס ציווה לערוך חקירה שהתנהלה על-ידי "עמיתו" של פינייה, ישראל אייכנוואלד. אי-אפשר היה להוכיח הרבה לכאן או לכאן אולם הספיק החשד עצמו. גיצח העיקרון שלעולם אסור שידבק צל של חשד באדם הממלא שליחות לאומית, כגון באירגון הבריחה. פינייה סולק ואייכנוואלד, איש "השומר-הצעיר" שעבר את שנות המלחמה באסיה

התיכונה, אדם בעל יוזמה כאותה מידה אך שקול הרבה יותר, נתמנה למפקד על-ידי אבא קובנר, בהסכמתו של סורקיס.¹¹

לכן, משנכנס ספטמבר היו כ-12,000 יהודים באיזור גראץ, בתוכם רק יהודים שהגיעו לשם מרומניה. לאחר נאצי הפסיקה הבריחה הפולנית לשלוח את אנשיה לרומניה ושלחה אותם ישר לבודאפשט, דרך הוגמנה (Humene), או זילינה (Zilina) — בראטיסלבה בסלובקיה המערבית. בין אלה שהגיעו עתה מפולין לא שלט עוד האלמנט הפארטיזני. באו משפחות מורכבות לעתים קרובות מבודדים שניצלו מתוך קבוצות משפחתיות שנהרסו בשואה, ילדים וחברי הנוער-נוער. קבוצות הנוער היו גם מאורגנות בצורת „הקיבוץ“ הטיפוסית של קבוצות הבריחה הראשונות. עתה היוו הם את חוט-השדרה האירגוני, התרבותי והמוסרי, בעיקר בגראץ. אייכנוואלד ביכר להסתמך על גורם זה במקום על האלמנט הפארטיזני הציני פתוח. המצב בגראץ הפך עד מהרה לבלתי נעים. הגבול האיטלקי, אף שהיה קרוב, נראה היה כמכשול שלא ניתן להתגבר עליו. במעברים המעטים, השמורים היטב, של האלפים, מעטו הסיכויים לחצות הגבול בדרך בלתי-חוקית, אליהן כבר הספיקה הבריחה להסתגל. מנות-המזון היו זעומות: אי-אפשר היה להשוות את המחנות שבאיזור הבריטי אף לגורמים שבמחנות האיזור האמריקני והחורף היה באופק. המטמנה על המחנות היה מייגור יהודי שהיקשה על חיי הפליטים ומנהיגיהם. ככל שהתקרב החורף הגביר אייכנוואלד את מאמציו לשכנע את הגוימס שיטלה אספקה לאיזור, אולם הרף הפניות הנראשות לפאריס זכה בהצלחה זעומה בלבד: ראובן רוניק, נציג הגוימס, לא רצה או לא יכול היה להגיש עזרה רבה. „הצלבת-האדום“ הפולני ניסה לנצל את המעב לטובתו ולהשפיע על הפליטים שיתמכו במסע-הצלבת האנטי-קומוניסטי של הפולנים אשר ייבנו בלונדון, וזאת תמורת כסויות מזון מסוימות. העובדה שידידי המחנות שלהם היו בפולין את בנופיות המרצחים האנטישמיים לא הרחיקה אותם כנראה. אולם סיוע-מה הגיע מ„המרכז לגולה“ ומקור עזרה חשוב היה „הצלבת-האדום“ הבריטי, שטיפל בנשים ובילדים והעניק להם מזון ופריטים מסוימים שהיו מחוץ להישג ידו של אייכנוואלד.

הורם המתמיד של פליטים לתוך גראץ הייתה בעייה נוספת מכיוון שלמעשה לא היה לאייכנוואלד כל פיקוח עליו. גם הבריטים היו קרובים ליאוש ויום אחד — לאחר כשלון של מאמצים קודמים לפתוח את אייכנוואלד או לאיים עליו שיפסיק איכשהו את תזרימת הציעו לו שיעביר חלק מאנשי האיזור האמריקני והאמריקנים עשירים הם, הם יטפלו ביהודים אלה. אייכנוואלד ביקש רשיונות אולם לא קיבל אותם. נאמר לו שמי שהכניס את היהודים אל האיזור הבריטי חייב לדאוג להעברתם אל האיזור האמריקני, ושכל מה שהבריטים מסוגלים לעשות הוא להקל עליהם את התנועה מהעד שלהם. ההוכחה נתקבלה אולם רק יהודים נועטים עברו לאיזור-הביכוש של ארצות-הברית. בסופו של דבר לא רצו להניע לשם אלא לאיטליה ואיטליה היתה סגורה.

בינתיים נאלצו הבריטים לפתוח מחנות נוספים. בית-המלוו „וייצר“ בגראץ פונה מפליטים והוקמו מחנות בידנבורג, לייבניץ, ויללאך, טרוסלאך וגראץ.

במתנת אלה נבחרו ועדות ואורגנה פעולה חינוכית. בכתיבה הספר שנפתחו שוכפלו גליונות להספקת חומר לימוד, תוך מאמץ עצום למנוע דמוראליזציה במקרים מסוימים השתמש אייכנוואלד בפארטיזנים שלו להלקאת ספרי השוק השחור.

בסופו של דבר נשארה איטליה התשובה היחידה האפשרית. באוקטובר נעשה מאמץ גדול, ברוח של מה שכבר היה למסורת מקובלת בבריהה: נרכשה רכבת מהאוסטרים, בעזרת שוחר, והועמסו עליה 1,200 פליטים. הם נסעו מזילאך לטארבינו באיטליה, שם קיבלו השוטרים האיטלקים פקודות מהבריטים להחזיר את הפליטים. לשוטרים לא היתה כל ברירה והם גאלצו למלא את חובתם אולם הוכרחו לשאת כל פליט בכוח אל תוך הרכבת, טרם שהחזירות. התוצאה היתה מכרעת. לאחר נסיון זה הסכימו האיטלקים ברצון לקבל שוחר תמורת העברת הפליטים. בהסכמתם החשאית של מספר קצינים בריטיים ידידותיים הושגו משאיות ואורגנה תחבורה לשם חציית הגבול. תהליך זה, שנפתח לקראת סוף אוקטובר, נמשך בחודשים הקרים של נובמבר, דצמבר וינואר. נותרו רק 2,000 פליטים באיזור הבריטי באוסטריה. היתר היו כבר באיטליה ומספר מסויים באיזור האמריקני. במרץ עזב אייכנוואלד את המקום ושליח אחר, שבא מארץ-ישראל, קיבל את תפקידו.

עד לסוף 1945 התכנסו כנראה למעלה מ-20,000 פליטים באיטליה. למרות הלחץ הבריטי והעובדה שמספר מסויים של פליטים עלו לארץ-ישראל, גדל המספר מאז הורמה הגדולה בקיץ. ההיילים, שמציאותם באיטליה היתה הרבה פחות ניכרת מבעבר, ניסו עתה להתרכז יותר ויותר בפעולות עלייה בי לארץ-ישראל. לקראת סוף השנה עברה בהדרגה היותה לגילוי דרכים חדשות לאיטליה מאיזור גראץ לאיזור האמריקני, בו הפכה מכבר זאלצבורג לנקודה מרכזית של הבריחה.

בסוף המלחמה הגיעו מארץ-ישראל שני שליחים בודדים, לוי ארגוב (קופלביץ) וטשה בן-דוד. הם נשלחו על-ידי „השומריהצעיר“ כדי ליצור מגע עם תנועה זו באירופה: על אף התנגדות מטה ה„הגנה“ בארץ-ישראל לשליחותם, הצליחו להתגבש לתוך איטליה, שם לא היתה חשיבות למתיחויות הפנימיות שבתוך התנועה הציונית. שני האנשים, לבושי מדים בריטיים, הצליחו לקבל העברה, בתור מתרגמים, לבסיס גרמני בצפון איטליה, שבאותו זמן, מיד לאחר הכניעה הגרמנית, היתה בתהליך העברה לידי בעלות-הברית. הרעיון היה שינסו להמשיך בדרכם משם לצ'כוסלובקיה, תחנתם הסופית. אך בצפון איטליה נתקלו במקרה ביהודי הולנדי, עובד „הצלב-האדום“, בשם ואן-הארטן, ואן-הארטן הספיק כבר להיות בהונגריה המשוחררת וציפה שגם שני צעירים אלה יסעו, ראשית-כל, לשם. הוא חובלים למרתף בו אוכסנו מספר ארגוים ומתוך אחד מהם הוציא חפסות עבות של שטרות-כסף שכללו 10,000 לירות בריטיות, אותם דחס לילקוטהגב של השניים שהוכו בחלם. הם לא שאלו כלל למקור הכסף וכנראה שלא הטילו ספק במתימנות השטרות, בהסתפקם בעובדה שהתחרמו כנראה מהגרמנים. הם יצאו מצפון איטליה ונסעו לזאלצבורג, שם התלבשו בבגדי פליטים ועשו דרכם בשיירת רפאטריאציה דרך צ'כוסלובקיה לבודאפשט. בהגיעם לשם יצרו מיד מגע עם הבריחה ושלמו חוב לסי בקשתו של ואן-הארטן. השטרות שהביאו עמם היוו את צירוף-הכסף

הראשון שהושג על-ידי הברית, קודם בבוראפישט ואחר-כך בצ'כוסלובקיה. השטרות הוסרו בהדרגה ולפי הצורך בכסף מקומי. בן-דוד נשאר בבראטיסלבה ופעל שם בעיקר בקרב תנועת-הנוער שלו. ארגוב לעומתו הפך לפעיל בריחה מלא ועתה (ביוני-יולי) החל במשימת התיאום של פעילויות הבריתה בהונגריה, אוסטריה וצ'כוסלובקיה; למרות שהוא היה זה שמינה עצמו למתאם, הוכר במסך תומן בתפקיד זה על-ידי הבריתה. יחד עם מספר אנשים מקומיים שאחדים מהם הקדימו, רקם יחסים טובים עם פקידים צ'כיים וסלובאקיים. אחד מאלה — ציוני צ'כי — לקח, בלי לחשוד במאומה, כסף משל ואן-הארטן לשם ביקור באנגליה, בתור חבר משלחת צ'כית רשמית. לא ארכו הימים והוא מצא עצמו נתון בחקירה בלתי נעימה, התברר שהכסף היה מזויף.

כששמע חדשות אלה הודרו ארגוב להיפטר מן הכסף. כעבור זמן-מה יצאה האמת לאור. ואן-הארטן הצליח לשים ידו על חלק ממלאי גרמני של כסף אנגלי מזויף. תזויף נעשה תחת לחץ, על-ידי אסירים יהודיים של מחנה-הריכוז זאקסנהאוזן, שם אילצום הגרמנים להפוך את מיומנותם לנשק למען גרמניה. רוב היהודים הללו נרצחו על-ידי הנאצים לפני גמר המלחמה, אולם אחדים מהם שרדו וגילו את העניין. ואן-הארטן הצליח איכשהו להשיג את הכסף אך נמנע מלגלות לארגוב שהוא מזויף.

תוך סקירת תולדות התארגנות הבריתה בארצות אשר כונו ארצות-מעבר — הונגריה, צ'כיה ואוסטריה, יש לזכור שבתנאי התהוויותיו של קיץ 1945 כל אירגון היה בהכרח נסיוני וגלילי, ושקבוצה בלתי-חוקית כבריתה התבססה יותר על הבנה הדדית ועל פעולות משולבות מאשר על הירארכיה ממוסדת כמקובל. זרימת האנשים מפולין לא פורסמה כלל, פרט אולי באמצעות פתקים משובטים על פיסות נייר („צעטעלאר") מספר ימים לפני שהאנשים הגיעו. המשימה היתה ברורה: ניצולי יהדות פולין יצאו לדרך; רובם רצו להגיע לחוף, למקום ממנו תתאפשר העלייה לארץ-ישראל. נוכל להדגים את שינוי כיוון הזרימה אל גרמניה אם נבדוק תנועת נדידה אחת — זו שהתרכזה באיזור-הכיבוש האמריקני בצ'כוסלובקיה.

הראגה הראשונה והעיקרית, שהיתה כרוכה בריפאטריאציה בארצות הצ'כיות היתה גורלם של 29,300 תושבי מחנה-הריכוז טרוין (טרוינשטאט), ששוחררו על-ידי הצבא הסובייטי ב־10 במאי. באגדרלמוסיה של הימים הראשונים, עזבו כ־3,700 איש את המחנה באופן אינדיבידואלי. אחר-כך נטל המיינער הסובייטי קוזמין את הפיקוח והוקם בטריוין בית-חולים של טמש. מגיפת טיפוס פרצה ורק פעולתו המהירה והמסורה של צוות סובייטי (בראשות ד"ר הרנשטיין וד"ר קאליוויצי) מנעה אסון. גם כך איבדו 500 אנשים את חייהם. אחר-כך החלה הרפאטריאציה. רכבות יצאו מסרדין להונגריה, רומניה, גרמניה ומקומות אחרים. אולם שתי קבוצות היו בעייתיות במיוחד: אנשים מבוגרים יותר מגרמניה, שלא היה להם לאן לחזור בערי מולדתם והיו חסרי-אונים לרגל מצבם הפיזי והנפשי, ויהודים פולנים, ברובם צעירים, שלא רצו לחזור „הביתה". בינתיים הוקם בפראג משרד בריחה במרכז הקהילתי הישן, ברחוב יוזפובסקה מס' 7. הצוות הורכב מחילה מצעירים יהודיים שחזרו מטרון, ותוגבר על-ידי כמה צעירים, בכללם

הפארטיון היהודי מטלובקיה, כובר (הוגו) לנדאו, שנשלח לשם על-ידי ארגון בתחילת יוני ועד מהרה החל להתבלט. לנדאו קיים יחסים טובים עם משרד הרפאטריאציה של מיניסטריון הסעד, שם גילו בדרך-כלל, יהודים ולא-יהודים כאחד, אהדה לשאיפות הציונים. פליטים שניסו לנסוע מערבה ודרומה זכו לאותו יחס כמו הרפאטריאטים האמיתיים וקיבלו מזון ושיכון מאת המיניסטריון. בערך בראשית יולי הופיע אתרון חוטריישי, איש הבריגאדה, בפראג.

החלק המערבי של ביהמיה נכבש על-ידי כוחות אמריקניים במשך ימי הקרבות האחרונים, והם נשארו שם כחמישה חודשים. העיר העיקרית באזורם היתה פילסן (פלוון). עובדה פוליטית וגיאוגראפית גלוייה זו לא יכלה שלא לעורר תשומת-לבם של הארצישראלים שאותו זמן היו באירופה. מכאן שחוטריישי וידידיו התחילו לחפש אדם שיקבל על עצמו את התפקיד להקל את תנועת היהודים בכיוון לחוף דרך אותו איזור. בינתיים הרקם בפאריס משרד של הסוכנות היהודית בהנהלת רות קליגר (אליאב), חברת „מוסד“ ותיקה. רות קליגר החלה בחיפושים אחרי אנשים אותם יש לשלוח לגרמניה כנציגים הכלתי-רשמיים של הסוכנות וגם של „המוסד“, אם אמנם יתאימו לתפקיד זה. היא בחרה בסילביה גוילאנדר, עובדת „הצלב-האדום“, שפעלה כנאי ויוני 1945 בהוצאת ילדים יהודיים, גיצולי המחנות בגרמניה, לצרפת. רות קליגר ביקשה אותה לעבוד למען האינטרסים הציוניים בגרמניה והציעה לה להיפגש עם אנשי הבריגאדה במינכן. דבר זה אירע כנראה תוך ביקורו הראשון של חוטריישי באותה עיר, כלומר — לקראת סוף יוני. הגברת גוילאנדר נפגשה עם נציגי הבריגאדה, הרב ליפקוויץ והקפטן חוטריישי ונתבקשה להגיע בדרך כלשהי לאיזור פילסן ולהקים שם נקודת-מעבר. היא חזרה לפאריס וסידרה כך שיצרפיה לקורפוס ה-18 בפילסן בתור מארגנת מזעזגים לחיילים מטעם „הצלב-האדום“. שם, תוך כדי מכירה (וכעבור זמן קצר — חלוקה חינם) של קפה ועוגיות לחיילים האמריקניים, התחילה עוזרת לפליטים למצוא דרכם אל מחנות-העקורים בגרמניה או לאיטליה, בדרך לארץ-ישראל. עבודתה זו התחלקה לשני חלקים שניתן לחבתיך ביניהם בבירור. האחד — השיחה עם יהודים שנשלחו במסגרת הרפאטריאציה מהאיזור הבריטי של גרמניה — שם לא היו רצויים לבריטים — לפולין. אנשים אלה חסרו בדרך-כלל כל בטחון עצמי והגברת גוילאנדר ראתה מחובתה לפקוד עיניהם ביהם למה שהיה ידוע לה בקשר לתנאים בפולין. חלקה השני של עבודתה היה יותר בתחלתה, ולטווח ארוך — החשוב יותר. היא התחילה לארגן את העברת הפליטים היהודיים על פני תגבול בין האזורים.

בתחילה היו משלוחים אלה מאורגנים רק בחלקם או לגמרי לא. עד מהרה התברר לגב' גוילאנדר שהיא לבדה לא תהיה מסוגלת להתמודד עם בעייה זו ואז החלה לחפש עזרה. זאת מצאה בדמותו של רב רפורטי צעיר, יוג'ין ג' ליפמן (Lipman) שהיה מצורף לקורפוס ה-18. בעזרת חיילים יהודיים אמריקניים הרשנו אמצעי תמורה, מזון ושאר מצרכים, ופליטים יהודיים הובאו מקארלוב (Karlov), מחנה-העקורים בפילסן, לואלצבורג באוסטריה, שם הועברו לידי אנשי הבריגאדה שהביאום לאיטליה. המשלוח הראשון יצא כנראה ב-4 ביולי. האנשים עשו תחילה

רויטס מדבא. הם היו „דמויות אומללות מכיוון שניסלו מהם כל יוזמה ומניע“.¹¹ בחלקם הגדול היו אלה יהודים, משחררי מהגות-עבודת-כפיה באיזור הסודטים ומצבם הפיזי והרוחני היה בכיררע, אולם כעבור זמן קצר חלה הטבה. בערך החל מ-10 ביולי נחלו לצאת המשלוחים באופן סדיר, אחת ליומיים. ליפמן נסע אז לפראג ויצר מנעים עם אנשי הבריחה. למעשה, עבודתו זו של הגבי נוילאנדר בפראג הם שיערו פרספקטיבה אצל צעירי הבריחה שהיו גבוכים למדי. עד לאמצע יולי גוררו בטרזין רק אלפים אחדים מהתושבים לשעבר. היה זה בערך באותו זמן שסגן יהודי מצבא ארצות-הברית בשם קופלוביץ נתמנה אחראי על העברת היהודים הגרמניים המבוגרים יותר למחנה-עקורים מיוחד בבואוריה. תוך תהליך זה נסע לכוהנית ולאחר שהגיש את תעודותיו למייגור קוזמין, הוציא את האנשים הקשישים, שמספרם הגיע לכ-700, והעבירם למחנה בדגנדרוף. בזכו לנדאו ניצל את עובדת ההעברה החוקית הזו והשיג את הסכמתו של קופלוביץ שיתערב לטובת היהודים הפולניים ואחרים, שלא רצו ברפאטריאציה ושיכסה יציאתם מטרזין בעזרת גיירותיו הרשמיים. אחר-כך ניגש אל קוזמין ושוחח עמו גלויות. הוא תיאר בפניו את עברם של היהודים הפולניים האלה ואת העתיד הצפוי להם. סיפר לו על ארץ-ישראל ועל שאיפתם לעלייה. הוא השיג מהמשלחת הפולנית בפראג מיסמך נתום על-ידי יהודי פולני, אחד העובדים שם, ובו התחייבות שהפולנים לא יעמדו על הרפאטריאציה של אלה שהיו בטרזין. לבסוף נעתר קוזמין והוכן מיסמך, חורג מאוד מהמקובל, שנשא את התאריך 28 בחלי. מזגן על-ידי המיסמכים האמריקניים והפולניים המצורפים, עמד המייגור, במכתבו, על דעתו שיש להעביר את היהודים הנוגעים בדבר לאיזור האמריקני ומשם ישלחם הגוינט כ„רפאטריאנטים רק לארץ-ישראל“ (במקור הרוסי — „רפאטריאובאט איך טול קו ריפאל שתיגו“). צורפו חתימותיהם של קוזמין, לנדאו ואדם נוסף. בהתאם לכך הוצא המשלוח והובא לפילסן, אולם בינתיים הפסיק הצבא האמריקני את כיצוע תוכנית זאלצבורג. ב-26 ביולי תחתורו שני המשלוחים וליפמן „קיבל מנה מהקצינים שהיו מסוגים על העקורים שם“. לפיכך הוסכם שהמשלוחים יועברו מטרזין למחנה-העקורים הגרמניים, ואמנם כך היה.¹² ליפמן ונוילאנדר יצאו שניהם מהתמונה ביום האחרון של יולי, כשנסעו לוועידה הציונית שנפתחה ב-1 באוגוסט בלונדון. בסיומה לא חזרו לעמדתם הקודמת בפילסן. את מקומם תפסו חברי הבריחה, שפתחו בקורות-מעבר בקארלוובי-וארי (קארלסבאד — Karlove-Vary) לטיפול באנשים, בדרכם אל הגבול בפילסן. אותו זמן כבר לא היתה הבריגאדה באיטליה והגבול ואיטלקי היה סגור. מכאן שלא היתה ממילא שום ברירה; היה הכרח לשלוח את האנשים לגרמניה. באוגוסט אירעה ההתנגשות הגדולה עם האמריקנים, שהוזכרה לעיל, שלא היתה אמנם יחידה מסוגה אלא שזו הגיעה אל העתונות האמריקנית ושללאחריה — הוקל המצב. אך פילסן שוב לא היתה „נקודה“ טובה, ובאוגוסט, בלשון הבריחה, „נפתח“ גבול חדש. היתה זו העיר אש (Ás), בקצה המערבי ביותר של הטריטוריה הבוהמית. שם התבלטה צעירה אחרת, פליטה בת תשע-עשרה שנים בשם מרים פריד. מוצאה היה מפוזנאן בפולין המערבית, ועד לאותו זמן היה סיפורה סיפור „רגיל“ של גיטו, רעב, רצח קרובים, מחנה-ריכוז ושיחרור בסופו של דבר. היא חזרה

„הביתה“ רק עלימנה לגלות שלא היה לה אל מה לחזור. עתה התגרבה לעבודת תבריתה ושלחה לאש. האחראי על נתיב קארלובי-וארי-אש היה, במשך זמן-מה, רוזמן, שעבר מבודאפשט, אולם הוא יצא למינכן בראשית הסתיו, ופליט אחר — משה לאופר — נעשה למפקד המקום. עד מהרה קנתה מרים פריד שם לעצמה באש, בשל אומץ-לבה וכשרונה הדיפלומאטי. היא התיידדה עם שומרי הגבול ואף עם קצינים ציכיים, עד לדרגת גנרלים. היו לה גם מגעים עם האמריקנים שעזבו את מובלעת בוחמיה, שהיתה ברשותם באוקטובר, ועתה ניצבו מעבר לגבול באש. במשך שנתיים, החילה תחת הנהגתו של לאופר ואחרי-כך לבדה, עמדת בראש הפעולה באש.

קשה לאמוד את מספר האנשים שהצו את גבול איזור פילסן ועברו דרך אש, טרם הנסיגה האמריקנית. באותם ימים לא נרשמו סטטיסטיקה ומכיוון שברוב המקרים נערכו הציות-גבול בלתי-הזקיות והאבדלמוסיה בגרמניה היתה עדיין געיעזומה, לא ניתן להגיע לשום הערכה מוסמכת, גם לא על-ידי מעקב אחר מספרי היהודים במחנות בגרמניה בתקופות שונות. ההערכה שלנו היא שבתקופת ליפמן — נוילאנדר, מה-4 ועד ת-31 ביולי, נסעו כ-2,000 אנשים לכל היתר, לואלצבורג או לגרמניה. לגבי חודשי אוגוסט, ספטמבר ואוקטובר יש לראות מספר דומה בקירוב כאומדן שמרני סביר. עד סוף שנת 1945 נפתחו איפוא הדרכים לאיזור-הכיבוש האמריקני בגרמניה ובאוסטריה בפני הפליטים היהודיים מהמזרח, כאשר גורמים בינלאומיים וסיוע מצד התנועה הציונית בא"י, משמשים רקע לחתירה העצמאית והתקופה של הניצולים עצמם לעבר התירות בכלל וארץ-ישראל בפרט.

סאנגלית : נחמה גוססר

הערות

1. מייזל, „שטת ההכרעה“ — להרי ס. טרומן (1955), עמ' 235 (מהד' אנגלית).
2. דו"ח הריסון הופיע בביולטין של ה„סטייט-דפארטמנט“ מס' 13, ב-30 בספטמבר, ובמספר עתונים יומיים מאותו תאריך („ניו-יורק טיימס“). הציטוט נלקח ממסד זה. מידע נוסף הושג בראיונות עם ד"ר שווארץ, הרב קלאוזנר (מדור להיעור בעל-פה, מכון היהדות-ומבנו — להלן K), ומר קצקי (העדות ברשות המחבר — להלן K.R.).
3. רואה ראיון וייצמן-צ'רציל מ-4 בנובמבר 1944 — בארכיון וייצמן, תיק 1944. התזכיר הנזכר של הסוכנות היהודית פורסם ב„הטייען ויהודי בפני יצירת-החקירה האנגלית-אמריקנית על ארץ-ישראל“, אנגלית (ירושלים, 1947), עמ' 313. למחבר ניתנה גישה למיזרק סטיטסון הודות לאדיבותו של הרב יעודה ניידיץ, הערות פורסמו ב„ניו-יורק טיימס“ מה-30 בספטמבר.
4. „ניו-יורק פוסט“ מיום 2 באוקטובר 1945. קלאוזנר הבטיח במכתב מתאריך 9 בספטמבר, לפרסם את התקרית ; לא בלתי מהקבל על הדעת שהוא היה אחד הגורמים העיקריים לפירסומה בהקשר זה. הסוכנות הטלגרפית היהודית כללה ידיעה על התקרית באותו תאריך שנשא מכתבו של קלאוזנר, מכתב ממשרד-המלחמה, בהשוואה לשאלת אורח פריי (ארכיון ייו, DPG-141), מ-8 בינואר 1946, מצטט את מספר המחזורים כ-650. הסיבה המובאת לאי-הכנסתם של הפליטים היה המחסור בשיכון בגרמניה. ראה גם ראיון עם זאב לנדא (הוגו לנדא) (K).

5. הנגראל קלינט אמר לנו שהגיעה מקודה בעליפה כמעט גבוה יותר, בשמו לא רצה לנקוב, להטיל על הדיכוייה שלנו להקל את מעבר היהודים בתוך אוסטריה על-מנת שיוכלו להמשיך בדרכם. (הרב אלי בוחנן, במכתבו למחבר, 14.4.1965).
6. הסיפור על לינץ מבוסס על מספר דיווחות בארכיון הג'וינט, 8-19. (אוסטריה, 1945). בעיקר על דו"ח רייס מיום 14.10.45; המובאות עד להערה הבאה לקוחות מאותו דו"ח. פרט למובאת מהמייכר בתאריך 6 באוקטובר הלקוח מאותו תיק. ראה גם ראיונות בעליפה עם הרב אלי בוחנן וגייטס פ. רייס (K) השופכים אור נוסף על התקרית.
7. נציג „אגודת-ישראל“, יעקב גריפל, קבע בדיווח על נסיעתו לפראג, באוקטובר 1945, שננקטו מספר צעדים למניעת סגירת גבול צ'כיה-בוואריה, בין היתר על-ידי התערבותו של חבר יהודי במשלחת האמריקנית, הווייסגל, אצל עובד משרד הרפאטריאציה הצ'כית, מייגור שיינבורן. זה האחרון ניסה כנראה להשפיע על הנגראל וחי, מהגייס השלישי, שסיסם לכניסת יהודים לבוואריה (ארכיון ציוני / להלן — א"צ/526/AZ).
8. ראיון עם א. בן-נתן (K), דו"ח בן-נתן לפיקוד הבריחה, 29.6.46, בארכיון ההגנה (להלן — א"ת/א"ב). המובאת היא מתוך דו"ח גייטס פ. רייס („בריתה או עלייה ב'"), ארכיון הג'וינט, תיק אוסטריה 1946/47, כלי תאריך (מאי 1946). כן ע"ן בראיונות עם ד"ר שווארץ וג' פ. רייס (K).
9. המובאות הן מתוך דו"ח סודי לאונרדיא על מסתננים ויהודים, מאת ג"י, ד. סריון, 18.1.46 (בסקירת ד"ר שווארץ לג'וינט, 31.3.46, בארכיון הג'וינט).
10. החומר בדבר ביקורו של בן-גוריון נלקח מהמקורות הבאים: Leo W. Schwartz, *The Redeemers*, N. Y., 1953, pp. 50-54. תזכירו של בן-גוריון נמצא בפדור לחיפוד בעליפה בסכון ליהדות ומנו. ראיונות עם השופט ריפקנד, רות אליאב, הרב ניידיץ (K), יומנו של מייגור הויסונס הועמד לרשותי על-ידי סר גרינגאח מניו יורק. ביטור של ביג בלאנדסברג התקיים ב-22.10.45. כן ע"ן בפרוטוקולים של מזכירות הבריחה, 8-9.11.45, א"ת/א.
11. „ספר ההתנדבות“, ערך על-ידי נ. שפר וי. לנדא, ירושלים, 1989, בעיטר מאמריהם של בנקובר, מורקיס ופינס; ע"ן גם בהתכתבותו של דובובני, חקי מוסר, א"ת/א.
12. מכתבו של רזניקוב ג) — תיק איטליה, 1946. המובאת השניה לקוחה ממכתב של מייגור בריטהאם גולדסמיט לגבי אחד ריינאך („אשר תרעה \$50,000 למגבית היהודית המאחדת השנה“, כפי שהיק הג'וינט אמר בהדפסה יהודה), ששלחה ואת בעקשין לג'וינט.
13. ראיון עם חוקר-ישי (K), ע' 10-13; הכתובת דובובני, 5.9.41, א"ת/א.
14. ראיונות עם ישראל אייכנזאלד, מרדכי מורקיס (K); מכתבו של אייכנזאלד לג'וינט, 30.8.45 (א"צ, S/26/1089); שני מכתבים של מ. רוזמן לאייכנזאלד, 27-25.8.45 (א"ת/א"ב, תיק אוסטריה). המספר של 12,000 הינו הערכה בלבד ויש מספרים אחרים. הג'וינט דיווח על 11,000 פליטים בגראץ ב-31.10.45 ג) — דו"ח, 1945. כשכא דובובני לגראץ כדי להודיע שפינייה הורחק, מסופר שהשתמש בביטוי — „המלך פח, יחי המלך ז', ויהודים עני: „אוצק א גאנצע, געטומע א גאנצע“ (ראיון אייכנזאלד, K, ע' 14). השביל שהבריחה השתמשה בו בגבול הוא במעבר Di Pramollo.
15. הסיפור על הכסף המזויף מקורו בסיפורי ארגוב, בן-דוד, לנדא, ואן-הארטן (K). אני מודה לנסיח רזניק על אינפורמאציה נוספת. על טריון ראה, M. Lagus - J. Polak, *Mesto za mrizemi*, (Praha, 1964), pp. 280ff. ההסכם בטריון מיום 28.7.45 הודעס בספרו של אפרים דקל, „בנחבי הבריחה“, תשי"ח, ע' 72. פרשת פילסו מבוססת על ראיונות גבי אליצור עם ס. בילאנד (K) וראיון עם הרב ליפמן (R). הגני מודה לרב ליפמן על תרשות להשתמש במכתביו, בעיקר כדי לקבוע תאריכים מדויקים.

evidence about the life and work of Gizi Fleishman — a noble and courageous figure of the Jewish underground in Slovakia. She belonged to a small circle, whose members made various attempts to rescue Slovakian Jewry. Giving up a chance to save her own life, she remained at her post, until she was deported to Auschwitz, where she died.

ARYEH MORGENSTERN — prepared a study about the methods of organisation and work of the Jewish Relief Committee, attached to the Jewish Agency, during the Second World War. Aryeh Morgenstern, born in Israel and a student at the Hebrew University in Jerusalem, prepared the study as his thesis at the University's Institute of Contemporary Jewish History. The study, based upon material from archives, and evidence collected from former committee-members, describes its dilemmas concerning methods of organisation, financing, its oversights and systems of action.

Dr. YEHUDA BAUER — of the Institute of Contemporary Jewish History at the Hebrew University in Jerusalem, publishes a chapter of his study of the "Brihah" movement — "Flight and Rescue": This book — the fruit of prolonged research, appeared in the English language and is being edited and translated for publication in Hebrew. The Hebrew edition will be published by Moreshet and Sifriath Ha'poalim.

ISRAEL GUTMAN — analyses the motivation and character of the recent Anti-Semitic wave in Poland, flowing in two channels: 1) An attempt to purge the Poles of the responsibility for cooperation and passivity at the time of the mass-massacres of Jews during the Second World War. 2) An Anti-Semitic drive against the Jewish nation, Zionism and Israel. The author of this article attempts to trace the causes of the Anti-Semitic outbreak, stressing its specific characteristics.

ALEXANDER KLUGMAN — editor of the Polish daily newspaper in Israel — "Nowiny Kurier" and an expert on Polish affairs in this country, gives a detailed description of a batch of quasi-scientific propaganda publications, mirroring the attitude to Jews, Zionism and Israel and exposing the vulgar and despicable character of the recent Anti-Semitic wave in Poland.